

III. FEJEZET.

A HÓDÍTÓ HADJÁRATOK ÉS A KELETI HÁBORÚK IDŐSZAKA.

Források: *Kézikönyvek* az mint I. fejezetnél. *Kütfők és monográfiák:* Szent László legendája, a Nemzeti Krónika, Kézai és Müglen Henrik krónikája, Freisingi Ottó krónikája, Bernoldi Chronikonja. Gyárfás, A jászok és kunok története. Büdinger: Ein Buch ungarischer Geschichte. Giesebrecht: Geschichte der deutschen Kaiserzeit. A német évkönyvek. Kugler, Geschichte der Kreuzzüge. Tamás, spalatói esperes: Historia Salonitana. Orosz évkönyvek: Nestor, Ipatyevszkája. Görög írók: Kinnamosz János, Niketász Khoniatesz, Anna Komnena. Olasz évkönyvek. Oklevélgyűjtemények.

László király hadjáratai.

Annyi hányattatás, oly sok belső viszály után Magyarország végre László erős és igazságos kormányja alatt ismét nyugalomnak, jólétnek örvendett s a nemzetre egy boldog kor virradt, melyet a hagyomány a leggyönyörűbb legendákkal örökített meg. E legendák egyrésze vallásos természetű, mert hisz e kor a csodák időszaka volt, másrésze pedig László harczeit, hősiei küzdelmeit teszi előadása központjává. De nemcsak a legendák, a történelem is sokat jegyzett föl e korszakból, mely Magyarországot a német császárság és a pápa befolyása és gyámkodása alól fölmentette s az ország erejét annyira növelte, hogy nemcsak a nemzet ellenségeit volt képes távol tartani, de sőt győzelmes hadjáratok által az ország határait is messzire kitágította.

László hadjárata a kunok vagy bessenyők ellen
1085. **1085-ben.** László király nagylelkűleg bánt Salamonnal; kibékülve vele, számára királyi tartást rendelt, a mit azonban a féktelen indu-

latú ember a király elleni merénylettel akart meghálálni; ekkor **1085.** *Visegrádon* elzáratván, börtönének ajtait László nagylelküsege ismét megnyitja, de szabadságát ekkor arra használja föl, hogy Lászlóra és az országra új veszedelmet hozzon. A németek részéről segítséget, támogatást többé nem remélhetvén, kelet felé megy és a vad kunoknál és bessenyőknél keres pártfogást, azok vezérének, **Kötesknek**, amelletthogy leányát nőül veszi, Erdély átadását ígervén.

Ez ígéretet Kötesket csakugyan rávették a támadásra, bár az 1068-ik évi kerlési csata emléke a kunoknál alig veszhetett ki. Ugyanazon úton, mint 1068-ban, mások szerint pedig a Kárpátokon át, a kunok vagy bessenyők vad serege újból betört az országba s Szatmár, Szabolcs, Borsód és Ung megyéket árasztá el.

László király a betörés hírére azonnal megindult ellenök és őket némelyek szerint **Munkács**, mások szerint **Kis-Várda** tájékán csatára kényszerítvén, az egész kun-bessenyő sereget szétverte, foglyait és zsákmányát pedig tőlük elszedte. **Munkács.**
Kis-Várda.

Salamon és Kötesk a vezér, csak nehezen és futva menekülhettek a csatából. Salamonnak ez utolsó erőfeszítése volt s két évvel később egy a bessenyőkkel a görög birodalomba végrehajtott rablóhadjárat alkalmával elesett.

Horvátország meghódítása 1091-ben. Horvátország **1091.** királya, Zvonimir, 1087-ben törvényes örökös hátrahagyása nélkül elhalálózván, az ország békéje felbomlott. Zvonimir özvegye, Ilona, bátyjához, László királyhoz, fordult segítségért, hogy őt ellenségei «sanyargatása» ellen megvédelmezze, követe pedig, egy horvát főúr élénk színekkel ecsetelte előtte a nemesek és pártok viszálykodását, a rablásokat, dúlásokat, gyilkosságokat, melyeknek az ország martaléka lett; egyszersmind pedig fölhívta, hogy a kedvező alkalmat fölhasználván, az országot, melynek koronájához mint a királyi család legközelebbi rokona, ugyis legtöbb joggal bír, foglalja el.

László király erre hajlandó is volt és nagy hadsereget szerelvén föl, avval a Fehérvárról Segesden, Vaskán, Zágrábba, innét pedig Petrinjén, Topuszkón és Bihácson át Dalmáciába vezető «*hadi úton*», mely később is Magyarország és Horvátország közt a főközlekedési vonalat képezte, 1091 megindult Horvátországba.

A harc a horvát főurakkal Corbáviában kezdődött meg, de

1091. mivel azok a király hadával csak egyenkint szállottak szembe, a hódítás nagyobb akadályokkal nem járt; László két hónap alatt elfoglalta Zvonimir birodalmának horvát részét és az ország belügyeit és egyházát rendezvén, miután unokaöccsét Álmos herceget, Géza király ifjabb fiát, kormányzóul visszahagyta, julius végén visszatért Magyarországra.

László második hadjárata a kunok ellen 1091-ben.

A király visszatérése azért volt szükséges, mert futárok által arról vett hírt, hogy Magyarországot a kunok pusztítják. A kunok ugyanis Komnenos Alexios görög császár által a birodalomban szertekalandozó bessenyők ellen hivatnak be s miután azokat egy öldöklő csatában leverték, Magyarország felé fordultak.

Ezen kunok egy erős serege Kapolcs kun vezér alatt a törcsvári szoroson át Erdélybe tört be, azt feldúlta és zsákmányával előbb a Meszesen át Biharba, az Érmellékre, majd a Tisza vidékére szállt. A Tiszán átkelve, a kunok három részre osztottak: az egyik a Tisza mentén vonult lefelé, a másik kettő rézsútosan a Duna felé tartott, mindenütt dúlva, rabolva s nőket, gyermekeket elhurczolva. Becsénél a Tisza mellett a sereg ismét egyesült és minden fogalmat meghaladó óriási zsákmánnyal haza felé indult.

László király nagy megindulással hallotta e dülások hírét s mindenkép arra igyekezett, hogy a kunokat még kivonulás előtt elérje. Gyors menetekben száguldván utánuk, ez a Temes folyó közelében sikerült is. A kunok támadást most már nem várva, a mai Pogánis pataknál (Temesvártól délkeletre) táborba szállottak s vígan éltek, csapataik a legnagyobb rendetlenségben hevervén szerteszét. Ez állapotban találta őket a magyarok rohama, *julius* utolsó napjai egyikén, melyet László király, vörös zászlóval kezében, maga személyesen vezetett.

A kunok jóformán ellenállás nélkül kaszaboltattak le; Kapolcs és a többi vezérek elestek s ott vész bizonyára a többi is, ha László király az öldöklést meg nem szünteti, a kunoknak fogásba ejtését parancsolván meg.

E hadjáratnak ugyanazon év *augusztus* havában még folytatása is lőn, mert a kunoknak az Al-Duna vidékén tanyázó másik serege Kapolcs veszedelmét hallván, annak megboszulására új betörést szándékozott.

László király azonban a kunokat megelőzte s nehogy ismét 1091.
 az országban raboljanak, a határon túl eléjük ment. *Orsován túl*, Turnu-
 a Duna közelében, talán a **Turnu-Szeverini** völgytágulatnál, ment Szeverin.
 végbe az ujabbi csata, melyben László király a kunok **Akos** nevű
 vezérét keresztülzúrta, seregét pedig gyakorlott hadával vissza-
 verte.

Az orosz hadjárat 1092-ben. László király és kormánya 1092.
 a kunok ismételt betöréseiért nem annyira a görög császárságot,
 mint az oroszokat okozta, a kiknek tanácsára a kunok Magyarország
 felé tartottak s a kik őket területükön átbocsátották. A király tehát
 hadat vezetett az oroszok ellen, de ellenállásra sehol sem talált,
 s miután a fejedelmek, a Rosztiszlávicsok, Jároszláv nagyfejedelem
 unokái, szorultságukban László kegyelmességéhez fordultak, a had-
 járat események és következmények nélkül ért véget.

A lengyel hadjárat 1094-ben. Lengyelországban 1094.
Ulászló Herman király, vagyis inkább mindenható nádorispánja,
Sieciech ellen lázadás tört ki, melyet Ulászló elfojtani nem bírván,
 Lászlót hívta segítségül. László magyar serege fel is ment Lengyel-
 országba, de midőn László azt látta, hogy itt nem a király, hanem
 csak a zsarnok nádorispán ellen keltek föl, igazságérzete nem
 engedte meg, hogy az elnyomottak ellen fogjon fegyvert, hanem
 ellenkezőleg magát Ulászlót fogta **Krakóban** ostrom alá s arra **Krakó.**
 kényszerítette, hogy *Sieciech*et elűzze, a fölkelőkkel pedig békét
 kössön. Ez meg is történt és *Sieciech* Csehországba menekült.

László király a következő évben még a Szent földre készült
 zarándokolni — nem mint tévesen mondatik, az első kereszties háború
 hadseregének vezéréként, hanem csak mint egyszerű zarándok —
 de e terve végrehajtásra nem került; mert midőn a király előbb
 még a morva hercegek öröklési jogának megvédésére Csehországba
 indult, a határon megbetegedett és 1095 július 29-én meghalt. 1095.

Kálmán király hadjáratai.

Lászlót a trónon nem kedvence *Álmos*, hanem a jogszerű
 trónutód, Géza király idősebb fia, a testileg rút, de nagy észszel
 és jeles kormányzói tulajdonokkal bíró **Kálmán** herceg, *Könyves*
Kálmán, mint nevezni szokták, követte. Álmos a horvát kormány-

1095. zat helyett később — az országnak nem épen előnyére — a hercegséget kapta, melyet hajdan Béla és Géza bírt; nem volt pedig ez intézkedés előnyös azért, mert Kálmán kissé erőszakos jelleménél fogva a hatalom e megosztása bonyodalmakat kellett hogy előidézzen

Kálmán uralkodása kezdetén mindenekelőtt a kartali országgyűlésen az ország világi törvényeit vonta revízió alá s rendezte az egyházi ügyeket, de azután figyelmét és tevékenységét a hadi ügyek vették igénybe.

1096. **A keresztes hadak átvonulása Magyarországon 1096-ban.** Alig hangzott el 1095 november 26-án a clermonti zsinaton II. Orbán pápa fölhívása, hogy a Szent földet fegyveres erővel vissza kell foglalni, máris gyülekeztek a keresztes hadak s azok a hosszas tengeri út helyett a Magyarországon át vezető szárazföldi utat választván, Magyarországnak a keresztes hadakkal szoros érintkezésbe kellett jutni. A francziák és németek lelkesedése a keresztes hadjáratok iránt a magyar nemzetet, mely vallásos ugyan, de vakbuzgó sohasem volt, nem ragadta magával s az e nagy mozgalomnak egyelőre csak szemlélője maradt; de sőt később, a keresztesek hibájából, vele szemben ellenséges indulattal kellett hogy viseltessék.

1096 május közepén jelent meg a keresztes hadak első, körülbelül 15,000 főnyi csapata az ország határán, Poissy Valter, melléknevén *Sansavoir* (semmivel sem bíró) franczia lovag vezetése alatt s Kálmán királytól átbocsátást kért. Bárha e csapat nem rendes, fegyveres vitézekből, hanem azok mellett gyűlevész népekből, asszonyokkal és gyermekekkel, állott, Kálmán király az átvonulást megengedte s nekik, hogy szükségleteiket pénzért beszerezhessék, vásárt is engedélyezett. A csapat Győrön és Fehérváron át a Dunának tartott, azt Paksnál elérvén, a Duna mentén haladt Zimonyig. Itt az átkelés után a keresztesek utóhadából 16 vitéz a magyarokkal viszályba elegyedvén, felkonczoltatott és fegyvereik a vár fokára akasztattak ki.

Junius hóban maga Amiensi Péter remete jelent meg 40,000 főnyi, részben franczia, részben német keresztes hadával. Kálmán ezeket is átbocsátotta. De midőn Péter hada maghallá, hogy a Zimony. szerémi várispán, Géza, fegyveres készütségben áll, a zimonyi vár

ormain pedig megpillantá a korábbi csapatból felkoncizolt kereszt-
tesek fegyverzeit, bosszúra gerjedt s a várat rohammal bevette, 1096.
mely alkalommal állítólag 4000 magyar vitéz esett el. Midőn
azonban a keresztetek hirül vették, hogy a magyar király boszülő
hada közeledik, a keresztetek sietve takarodtak ki az országból.

Kevéssel Péter után ismét két csoport keresztet jött az or-
szágba, az egyik **Volkmár**, a másik egy **Gotschalk** nevű német pap
által vezetve; az első Csehország felől Trencsén irányában mintegy
12,000, a másik a Duna jobb partján Moson felé körülbelül 15,000
főnyi tömeget vezetett. A magyarok ezeket is szívesen látták, de
midőn a keresztetek, felbújtogatva a velők levő csöcselék kapzsi-
ságától, mely a gazdag országon rablás nélkül átvonulni nem
tudott, szintén dűlni, rabolni kezdettek, sőt a fiatal asszonyokat és
léányokat is ragadozni kezdék, a magyarok tömegesen fölkeltek
ellenök és **Volkmár** hadát **Nyitránál** szétverték.

Nyitra.

Még garázdább volt **Gotschalk** részeges bajor-sváb csapata.
A pannonhalmi síkon táborát ütve, az országot rabolni kezdték,
gulyákat, nyájakat hajtottak el, a vagyonát védő népet agyonverték,
nyársra húzták. E dűlások hírére **Kálmán** király hadait azonnal
lóra ültette, a rablócsapatot táborában körülfogatta s a keresztetek
kétségbeesett védekezésök daczára felkoncizoltatta. Csak kevesed
magával tudott **Gotschalk**, a vezér, hazájába visszamenekűlni.

Julius közepén egy az eddigieket számra messze felűhaladó,
hír szerint, 200,000 főnyi, **Vilmos** meluni, **Emich** leiningeni gróf
és sok más főúr vezetése alatt álló, de összefüggés nélküli hatalmas
tömeg jelentkezett a határon, átbocsátást kérve. **Kálmán** király
ezen közös vezérlet nélkül levő és arra, hogy az országban kárt
nem tesz biztosítékot nyujtani nem tudó nyers tömegnek, okűlva
a már történtenek, az átvonulást megtagadta. E válaszra a tömeg
vezetői elhatározták, hogy a **Lajtha** és **Duna** közti területet fel-
dűlják és **Mosont** elfoglalva, erőszakkal fognak maguknak útát **Moson.**
nyitni. Hozzá is fogtak a **Lajthán** egy híd készítéséhez s kezdtek
a várhoz közeledni, ámde hetek múltak minden eredmény
nélkül. *Augusztus* vége felé azonban a keresztetek egy kisebb
néhány száz főnyi magyar lovas csapat fölött győzelmet nyervén,
ennek hatása alatt, de még azért is, mert élelmök már fogytán
volt, rohamra készültek a vár ellen.

1096. Kálmán király maga személyesen is jelen volt Mosonban s miután a keresztések a falakon már két helyen rést nyitottak, elhatározta, hogy ha a keresztések másnap általános rohamot intéznek, a várat felgyűjtja és az országba beljebb vonúl. A roham azonban nem következett be, sőt ennek az ellenkezője. Mig ugyanis a tömeg vezetői a hadi tanácson a fölött veszekedtek, ki legyen az ország elfoglalása után Magyarország királya, a vár közvetlen közelében levő keresztések a sikertelenségen elcsüggedve, az ostrommunkálatokat félbehagyták, midőn pedig a magyarok egy kis csapata ezt látva, a várból kirontott, minden irányban szétfutottak. Mihelyt a futás megkezdődött, az egész tömegben a rémület vett erőt s nem volt többé hatalom, mely a tömeget megfékezni, az általános futást és menekülést megakadályozni képes lett volna. Most Kálmán király egész erejével kitört a várból és iszonyú mézszárlás keletkezett; ezrek és ezrek hullottak el, még több veszett a Dunába, a Lajthába. Az egész sereg felbomlott, megsemmisült, mert a futók meg sem állottak, míg hazájukba nem értek.

Szeptember 20-án érkezett a Lajthához a keresztések tulajdonképeni főcsapata, nem a számra, de értékre nézve, t. i. a **Bouillon Gottfried** gróf, lotharingiai herceg által vezetett 70,000 főnyi francia hadsereg. Kálmán király a szerzett tapasztalatok után alig volt hajlandó az átvonulási engedély megadására, de miután Bonillon Gottfrieddel személyesen találkozáván, ennek személyében garanziát látott s Gottfried ezen felül testvérét, Balduint, ennek nejét és még számos előkelő urat kezesekül felajánlott, Kálmán az engedélyt megadta. Október közepe táján kezdte meg Bouillon Gottfried az átvonulást s miután a kereszties hadseregben kitűnő fegyelmet tartott, nemcsak hogy baj nélkül vonult át, de minden szükségessel bőségesen ellátott.

1097. **A horvátországi hadjárat 1097-ben.** László király 1091-ben nem hódította meg egész Horvátországot; annak némely részei és a dalmát városok a birodalomba még bekebelezve nem voltak. Álmos herceg nem tudta megakadályozni azt, hogy **Péter**, a régi horvát királyi család egy tagja királyként föl ne lépjen s Horvátországnak a magyarok által meg nem szállt részét el ne foglalja.

A keresztések elvonulása után 1097-ben azután Kálmán

magyar hadseregével lement Horvátországba, Pétert a Gozd hegy- 1097.
ség aljában, talán a mai **Petrovoselo** tájékán, a likai kerületben, Petrovoselo.
egyetlen csatában legyőzte. Péter, az *utolsó horvát király*, a csatá-
ban elesett és Horvátország meghódolt; a horvát királyság meg-
szűnt.

A dalmát városokra ezúttal azonban a sor nem került, mert
Kálmán az ezen városok fölött fenhatóságot gyakorló Velence
tengeri hatalmával szemben a tengerparti dalmát városokat meg-
tarthatóknak nem vélte. Megelégedett tehát Zárahoz közel fekvő
Tengerfehérvár, a szlávoknál Belgrád, az olaszoknál (ma is) **Zára- Zára-
Vechia** megszállásával, melyben magyar őrséget hagyván, vissza- Vechia.
tért Magyarországra. Velenczével a király ideiglenes barátságos
szerződést kötött.

Az orosz hadjárat 1099-ben. II. Szvjatopolk, kievi 1099.
nagyfejedelem, háborúba keveredett a Rosztiszlávics fejedelmi csa-
láddal s általuk megveretvén, Kálmán királyt hívá segítségül.
Kálmán a magyar sereggel, melyet az orosz évkönyvek túlozva
80,000-re tesznek, megindult s mindenekelőtt **Przemysl** várát, Przemysl.
melyben Rosztiszlávics Volodár bezárkózott, fogta ostrom alá. A
Rosztiszlávicsok szövetségese, **Igorevics Dávid**, kinek neje szintén
a várban volt, a kunoknál keresett segítséget s **Bonyák** kun vezér,
ki három év előtt magát Kievet is majdnem bevette, csapatával —
melyet ismét az oroszok csak 300 főre tesznek — késznek is nyilat-
kozott Przemyslt az ostrom alól fölmenteni. Nem messze a vártól
ütöttek Dávid és Bonyák tábort s másnap reggel megtámadták a
magyarokat, még pedig a kun, vagyis a régi magyar harcsmód
szerint. Bonyák ugyanis egyik jeles vitézét **Altunt** (Altun opa)
csapatával (50 emberrel?) mint előharczvonalat előre küldte s
azután maga, szárnyaira függesztvén Dávid oroszait, lesbe állott.
Altun opa rohamot intézett, azután pedig mintha megvertnek
tartaná magát visszafordult; a magyarok utána iramodtak, de
midőn a leshelyhez értek, Bonyák oldalukba és hátukba tört, mig
Altun visszafordulván, újra arcban támadott. A magyarok szét-
verettek és e vereség annyira megzavarta a magyar fősereget, hogy
midőn Bonyák háromfelől reátámadt, minden irányban szertefutott.
Kálmán királyt a magyar főnemesek vitték ki az ütközetből s tes-
teikkel fedezték. Elesett Koppány és Lőrincz püspök, Eszény és

1009. Gyula ispánok és sok más magyar nemes. A kunok két napig üldöztek a magyarokat és a hadjáratban elveszettek számát az oroszok 40,000-re teszik.

Kétségtelen dolog, hogy a magyar sereg egy kisebb kún sereggel szemben, mely által magát meglepetni, saját harcsmódja szerint kijátszatni engedé, csúfos vereséget szenvedett. De az orosz évkönyvnek számai örült képtelenségek. Mert hogy 300 ember egy 30,000 főnyi sereget megtámadjon, sőt meg is verjen, azt még egy dajka sem merné meseképen elbeszélni. Kálmán király nem is lehetett abban a helyzetben, hogy egy ily — akkor óriási — sereget külföldre vezessen, azt a Kárpátokon át élelmezni se lett volna képes. Azt hiszszük, hogy ha a magyar sereget 8000-re, a kúnokat pedig 300 helyett 3000-re teszszük, ez az igazsághoz közel fog jární. A dolgon azonban ez keveset változtat, tény marad, hogy egy a király által vezetett magyar sereg, számra jóval kisebb kún had által csúfosan megveretett.

1102—1105. **Dalmácia elfoglalása 1102—1105.** Kálmán dalmátországi hódító hadjárata, Pauler szerint 1105-ben, tehát egy év alatt történt; mások szerint 1102-től 1105-ig tartott a királynak Dalmáciában való tartózkodása és a városok elfoglalása már az első évre, azaz 1102-re esik.

A dalmát tengerparti városok közül Kálmán mindenekelőtt Zára. Dalmácia fő- és legerősebb városát Zárát fogta ostrom alá; a magyar hadak körülfozták a várost, ostromgépeikkel a falakat és tornyokat töretni kezdék. Mind a mellett mégis Kálmán volt az, a ki az alkudozásokat kezdette, s mivel ezeket a később szentté lett János trauí püspök is támogatta, az alkudozások Zára megadásával szerencsés véget értek. Kálmán a városba magyar őrséget helyezett, de egyébként a város szabadalmait megerősíté. A következő város Trau. Trau, miután a szentéletű püspök is a királylyal ment, ellenállás nélkül, de Zarához hasonló föltételek mellett, önként meghódolt. Spalato. A legnagyobb ellenállást Spalato fejtette ki és még akkor sem lankadt, midőn a magyar hadak a város egész környékét elpusztították. Végre azonban ők is jobbnak látták a békés megegyezést, mint hogy a magyarok a várost rohammal vegyék be és *Crescentius* érsekük útján békét és meghódolást ajánlottak Zarához hasonló föltételek alatt.

A király ezután visszatért Magyarországba, mert időközben 1102—1105. ispánja Ugra meghódította a szigeteket is, nevezetesen Vegliát, Oserot (ma Cherso) és Brazzát, csupán **Arbe** szigete kísérlette meg **Arbe.** az ellenállást. A tengerparti lakók ekkor egy 13 hajóból álló hajóhadat adtak a magyarok rendelkezésére, melylyel azok a szigeten kikötöttek és Arbe városát ostrom alá fogták. Ámde ekkor az arbeiak három nagy hajóval a magyar hajóhad ellen támadtak; a magyarok is hajóra ültek, s az ellenségre nyilakat röpitettek, követet vetettek, de siker nélkül; az arbeiek megvárták míg a magyarok nyila, köve kifogy s azután hajóiknak rontván, azokból egyet elfogtak; ez a tengeri harchoz nem szokott magyarokat annyira megrémítette, hogy sokan közülök teljes fegyverzettel a tengerbe ugráltak s természetesen ott veszték. A harczoló hajóhadakat végre a bóra választotta szét. A második támadást azonban Arbe még sem várta be s önként meghódolt.

Evvel *Dalmácia meghódítása* be volt fejezve.

Az apuliai hadjárat 1108-ban. Velence későn értesült 1108. arról, hogy a magyarok Dalmáciát meghódították s mivel ez ellen egyelőre mit sem tehetett, belenyugodott és Falier Ordelafo doge a «horvát és dalmát herczeg» címét letette. De sőt nemsokára a magyar és velencei csapatok együtt harcolnak a normannok ellen. Midőn ugyanis ezek *Boemund* herczeg alatt a byzanczi császárságot megtámadták, Velence és Kálmán király hada, mint *Kommenosz Elek* szövetségesei, a normannok apuliai birtokát támadták meg. Velencei hajók vitték át a magyar vitézeket Itáliába, s azok **Brindisi** és **Monopoli** városokat elfoglalván, a tartományt feldúlták s azután a velenceiek birtokában hagyták. **Brindisi. Monopoli.**

V. Henrik hadjárata Magyarország ellen 1108-ban.

Álmos herczeg nem volt a neki átadott herczegséggel megelegedve, s bár sem szellemi, sem erkölcsi tulajdonságainál fogva uralkodásra nem termett, mégis — úgy látszik — arra vágyott; ily viszonyok közt s mivel hízelt udvaroncok, kik a királyt Álmos, Álmost pedig a király ellen folyton bűjtogatták, szintén nem hiányoztak, a viszony a testvérek közt mindinkább elmérgesedett. Már 1098-ban haddal állottak egymással szemben, de akkor az összeütközés elmaradt s a főurak közbenjárására a testvérek kibékültek. 1106-ban Álmos már Németországban keres segítséget,

1108. de azt nem találván, visszatér és hercegségét veszti. E miatt felindulva Álmos még ugyanazon évben III. Boleszló lengyel herceghez futott, sennek hadaival az országba betörve **Abaujvárt** elfoglalta. **Abaujvár.** Midőn azonban látta, hogy Boleszló is Kálmán pártjára áll, a király előtt újból meghajolt. 1108-ban végre ismét Németországba futott s ezúttal sikerül is neki V. Henriknél kieszközölni, hogy az Magyarország ellen hadat vezessen.

V. Henrik számos sereggel, melyben a birodalom nagyjai is képviselve voltak, *szeptember elején* érkezett Magyarországra határához, míg északról **Szvatopluk** cseh serege volt csatla-kozandó.

Pozsony. A német hadsereg **Pozsonyt** fogta ostrom alá, míg a szilaj Szvatopluk a Vág vidékét, Trencséntől egész *Komáromig* dülta és fosztogatta. Kálmán király serege a Vág bal partján gyűlt össze, de egyelőre csak a németek ellen portyázó meneteket, kisebb támadásokat intézett, mi közben maga meg a csehektől szenvedett kárt.

Október közepén a csehek kénytelenek voltak visszatérni, mert Kálmán szövetségese, III. Boleszló betört Csehországba, mire azután Henrik is, miután Pozsony ellen semmikép sem boldogult, kénytelen volt Kálmánnal békét kötni és október közepe táján Németországba visszatérni.

A német beavatkozás tehát ezúttal is teljesen eredménytelen maradt.

A németek kivonulása után egy magyar had, Szvatopluk kegyetlenségeit megboszulandó, betört Morvaországba és azt pusztítani kezdé. Szvatopluk nyomban ellene fordult ugyan, de a meglepésre számított éjjeli menetnél az erdőben szemét egy ág kiütötte s maga is a lóról lebukván, súlyosan megbetegedett, minek következtében a támadást végre nem hajthatta. De mihelyt meggyógyult, **1109 február elején** azonnal betört Magyarországra, a Felvidéket egész Nyitraig feldülta és miután Kálmán hadai fölkészültek már, dús zsákmányával el is vonult haza.

1109. Álmos herceg részére Henrik kegyelmezt eszközölt ugyan ki, de az végzetét még sem kerülhette ki. A német háború után a szent földre zarándokolt és onnét visszatérve a király által ismét kegyelmesen fogadtatott, de hercegségébe vissza nem helyeztetett s

Dömös vidékén tartózkodott. Itt újból azon gyanúba esvén, hogy a király élete ellen törekszik, Kálmán, ki a haza jólétére és dicsőségére irányzott tevékenységében a testvére által való folytonos zaklatást végkép megunt a ezenkívül még betegség által is gyötörtetett, ezúttal a sokszor gyakorolt kegyelem helyett súlyos büntetést mért Álmosra. Elfogatóván ugyanis 1115-ben Álmost, szeméit kitolatva. Ugyanazon sorsban részesült ártatlan fia *Béla* is, kit Kálmán azért vakított meg, hogy fiának Istvánnak uralkodását és az ország nyugalma atyjához hasonló módon ne zavarhassa. 1115.

Kálmán ezután nemsokára, *1116 február 3-án* meghalt; vele Magyarország egyik legdicsőbb, békében úgy, mint háborúban kitűnő fejedelme szállott sirba. 1116.

II. István és II. Béla háborúi.

A dalmát háború 1115—1117 és 1124—1125-ben. Kálmán fia és utóda, II. István, atyja halálakor csak 14 éves ifjú volt. Velenceze, Kálmán király betegségének hírére már ekkor alkalmasnak ítélte az időpontot, hogy Dalmáciát és a szigeteket a magyaroktól visszafoglalja. *1115 augusztus* havában tehát **Falier Ordelafo** doge hajóhaddal jelent meg a dalmát tengerparton. A szigetek közül a legnehezebben elfoglalt *Arbe* volt az első, mely meghódolt, meghódolását még az esetre is felajánlván, ha **Zára**, a főváros, példáját nem követné. De sajnos, követte az is, **Zára**, valamint **Zára Vechia** is, csupán a várban levő magyar őrség gyakorolt ellenállást, s azt meg is tartotta. A doge ekkor visszatért. 1115—1117.

A **spalato**i magyar őrség, a velenceziek új támadásától tartván, szükségesnek tartotta, hogy a váron kívül magát a várost is megszállja s erre nézve Manaszés érsekkel meg is egyezett, s közölte a tervet a podesztával is. Ámde ez a tervet a polgároknak elárulta s a következménye az lőn, hogy a magyarok nemhogy a várost elfoglalták volna, de sőt kemény tusa után magát a várat is elvesztették és Spalatóból kiűzetek. Spalato.

A következő *1116-ik évben* **Szergius** magyar ispán kísérletet tett a hűtelen **Arbe** visszafoglalására. A magyar szigeteken, Veglián **Arbe**, és Cherson, és a tengerparton 9 nagyobb és számos kisebb hajót

1115—1117. Összegyűjtván, hadával a szigeten kikötött s azt pusztítani kezdé; ámde az arbiek ez alatt, segítve két velencei gálya által, a magyarok hajóit elfoglalták és felgyújtották. A behatolt magyar had most a sziget foglya lett, de az hatalmával nem élt vissza s a magyarokat elbocsátotta.

A horvát bán (Elek?) ez időben egy szintén eredménytelen Zára. kísérletet tett Zára visszavételére; ámde a velencei doge a dologról idejekorán értesülván, Záránál német segélyhaddal jelent meg s a bán seregét *junius 29-én* megtámadta. Ennek következtében a várban még mindig kitartó magyar őrség is capitulálni volt kénytelen.

Most már az erős *Sebenico*, továbbá *Trau* és *Spalato* is meghódolt Velenczének.

Zára. 1117-ben a magyarok újra Zára alá szállottak s miután Falier Ordelafo doge a város védelmére azonnal haddal jelent meg, a küzdő felek között újból csatára került a dolog. Ezúttal a magyaroké volt a győzelem s maga a doge is elesett.

Bámulatos azonban s a magyarok gyöngeségére vall, hogy e győzelmet sem katonailag, sem politikailag ki nem használták, s az 5 évre kötött fegyverszünet alatt Dalmácia Velence birtokában maradt.

1124—1125. A fegyverszünet lejártával II. István *1124 július havában* személyesen jelenvén meg Dalmáciában, azt a szigetek és Zára kivételével újból meghódoltatta. De a velencei doge *1125 júniusban* a magyarokat a Zára Vechia melletti csatában meggyőzván, Dalmácia ismét elveszett.

A cseh és orosz háború. Csehország fejedelmét, *I. Ulászlót*, a magyarok *1116-ban* meghívták, hogy Istvánnal, az új királylyal tartós békét és szövetséget kötendő, jöjjön találkozóra a határra. Ulászló el is jött az Olsava folyócskához, mely akkor a határt képezte Magyar Bród. és számos kíséretével Magyar Bród tájékán szállott táborba. II. István szintén számos sereggel jött, a békés egyezkedésből azonban bűjtogatások és félreértések következtében véres ütközet lett. *1116 május 13-án* ugyanis a csehek megtámadták a magyar tábor őrizetére a folyó partján felállított bessenyőket és székelyeket, a magyarság ez időbeli szokott előcsapatait, s míg e harc folyt, a morvák a hegy mögött a magyarok hátába kerülve, azok táborát megrohanták s nagy mézszárlást vittek véghez. Maga a király is

csak Lőrincz esztergomi érsek segítségével menekült meg. A magyarok egész a Vágig futottak, de a csehek nem üldözték őket, megelégedvén a táborban talált roppant zsákmánynyal. 1116.

Jároszláv ladoméri herceget ipa Vladimir elkergetvén, ez Magyarországra menekült és Istvánt kérte segítségre. István, hogy az oroszokon a przemysli vereségért bosszút álljon, kész volt a hadjáratra s *1123-ban* ki is ment és a bitorló András herceget **Ladomérban** ostrom alá fogta. Midőn azonban egy napon a várbeliek a kémszemlére lovagló Jároszlávot orvúl leszúrták, István — bár evvel a háború oka megszűnt — annyira fölgerjedt, hogy azonnal rohamra akart indulni. Ámde a főurak, a harezra okot nem látván, a vérontást céltalannak tartották, az engedelmességet megtagadták s hadaikkal haza indultak. István nem tehetett egyebet, minthogy szinte hazatérjen. Ladomér.

A görög háború 1127—1130. A Kálmán által megvakított Álmos herceg, miután őt a király halála előtt elfogatni akarta, ez alkalommal a dömösi barátok által megszabadulván, Konstantinápolyba futott, hol **Kommenosz Jánosnál**, Piroska vagy Iréne, László király leányának férjénél talált biztos menedéket. István őt itt egyelőre nem háborgatta, de midőn a kormányával elégtelenek, melyek száma pedig elég nagy volt, Álmos körül gyülekeztek, István benne — mert arról, hogy fia Béla is él, nem tudott — vetélytársat látván, Jánostól kiutasítását követelte. A császár azonban e kivánságot megtagadta, mire István, azon ürügy alatt, hogy a braniszovai vagy barancsi görögök a magyar kereskedőket kirabolják és bántalmazzák, haddal támadta meg a görög császárságot. 1127—1130.

A sereg, melylyel István *1127 nyarán* a görög birodalomba betört, nem volt a magyar főurak serege, hanem csak a király udvari népéből, zsoldosaiból, melyek közt 700 francia vitéz is volt, és az önként csatlakozó ispánok hadaiból állott. István a Dunán Zimonynál átkelve bevette **Nándorfehérvárt**, falait lerontá s köveit Zimonyba viteté, hol belőlük várat építtetett, azután gyorsan tovább haladván a Duna jobb partján, körülbelül a Mláva torokolatánál fekvő **Barancsot** rohanta meg és dülta föl, majd a Morava völgyében fölfelé haladva feldúlta **Nis** és **Szófia** városokat. **Nándorfehérvár.** **Nis. Szófia.** Filippopolisnál azonban, hol maga a császár is tartózkodott, a támadás fennakadt. A császár, kit a váratlan magyar betörés meg-

1127—1130. lepett, nem volt ugyan abban a helyzetben, hogy Istvánnal a sik mezőn szembeszálljon, de István sem merte az erős várost megtámadni s a császárt vénasszonynak gúnyolva, ki a kuczkból kimozdulni nem mer, hadaival visszatért.

A következő évben azonban, bárha a vak Álmos herczegnek 1127 szeptember havában bekövetkezett elhalálozása a háborút tárgytalanná tette, János császár erős sereget gyűjtött össze a magyar betörés megtorlására. A sereg a Duna jobb partján, Barancstól keletre, ama félszigeten vonult föl, melyet a Duna Ráma helységénél, a Krassó és Néra folyók torkolatával és az ezek közt, a mai Új-Palánka helyén állott Haram várral szemben képez. István szintén készült, de betegsége miatt le nem mehetvén, a fővezérlettel egy **Setefel** (Stefel?) nevű német urat bízott meg. A magyar sereg, melyhez egy szövetséges cseh dandár is csatlakozott, azt sejtvén, hogy a császár **Haramvárnál** akar a Dunán átkelni, ott, a **Krassó** és Néra folyók közti sikon, ütött táborn, azon szándékkal, hogy a császárt a Dunán való átkelés után nyomban megtámadja.

Haramvár.
Krassó.

Kommenosz János császár azonban ügyes hadvezér is volt, s míg a magyarok Haramvárnál az átkelésre vártak, serege egy részét titkon tovább keletre küldé, hogy ott a hegyek oltalma alatt a Dunán átkelvén, meglepőleg a magyarok oldalába törjön. A kiküldött seregrész körülbelül a mai Báziasznál a Dunán csakugyan átkelt, s a Néra vonalát is elfoglalván, a magyarokat kelet felől megtámadta. Most a császár is megmozdult s miután a magyar hajókat részint görög tüzzel felgyújtá, részint szétszórta, a Dunán szintén átkelt.

A magyar sereg két irányból is meg levén támadva, a Krassó folyónak szorítottatott, és nagy veszteséget szenvedett.

A császár elfoglalta Haramvárt, de tovább északra az országba be nem nyomult, hanem magát hajóhada által kísértetvén, a Dunán fölfelé hatolt előre; megerősítette Barancsot, s megszállta Zimony várával együtt a Szerémséget. Evvel azután a hadjáratot befejezvé, visszatért Konstantinápolyba.

A krassói vagy haramvári vereség súlyos csapás volt ugyan, de az ország erejét meg nem törte. Már *1129-ben* István király egy új sereggel, melyhez szövetségese Szobeszlav cseh herczeg is

küldött egy dandárt, újból az Al-Dunához vonult s bevette roham- 1127—1130.
mal a Kurtikiosz görög vezér által szívósan védelt Barancsot, Barancs.
a várat felgyújtá, őrségét felkoncizoltatta vagy fogságba ejtette.
Ezután a Szerémséget visszafoglalva hazatért.

A császár azonban nem volt hajlandó a betörést nyugodtan
tűrni s bár már késő őszi idő járt, ismét sereggel vonult fel a
Dunához, és Barancsot visszavéve újból fölépítteté. E közben a
tél is beköszöntvén, serege erősen megfogyott és a hideg miatt, de
eleség hiányában is sokat szenvedett.

István a császári sereg ez állapotát fölhasználni akarván,
gyorsan a Duna mellett termett és János hadát meglepően meg-
támadni s megsemmisíteni szándékozott. Ámde a tervet egy Kris-
tiana nevű olasz nő a császárnak elárulta, a ki a támadás elől a
hegyeken keresztül kitért. Csak utóhadát érte még a magyar táma-
dás és a császár málhája jutott a magyarok kezébe. István Kris-
tianát és áruló társait nagy kínzással kivégeztette.

A céltalan háborúskodást végre mindkét fél megunván,
1130 elején egymással békét kötöttek.

A háború evvel ugyan véget ért, de csirája lőn egy hosszú,
nehéz küzdelemnek, mely az országot később erős megpróbálta-
tásoknak tette ki.

István visszahelyezte még a feltalált Bélát jogaiba, s a vak
herceget Uros szerb fejedelem Ilona leányával összeházasítván,
utódává nevezte. Meghalt 1131 márczius 1-én.

A lengyelek és Borics támadása II. Béla ellen 1132. 1132.

Kálmán király a halála előtti évben másodszer is megnősült, nőül
vevén Monomak Vladimir, Szuszdál fejedelmének, később kievi
nagyfejedelemnek *Eufemia* nevű leányát; ámde nejét házasság-
törésen kapva, bár már várandós volt, atyjához visszaküldte. Eu-
femia itt fiat szült, kit *Borisz*, vagy mint Magyarországon nevez-
ték, *Borics* névre kereszteltek. Vladimir fejedelmi módon nevelte
ez ifjút, a ki azután István halálakor — magát Kálmán király tör-
vényes fiának vallván — mint trónkövetelő lépett föl Béla ellen.
Jogainak érvényesítésére előbb a görög udvarhoz, Komnenosz
Jánoshoz fordult, a ki Boricsot, általa a magyar ügyekre befolyást
szerezni remélvén, szívesen fogadta, s hogy szorosán magához
kapcsolja, neki egy rokonát adta feleségül. Katonai segílyt azon-

1132. ban a császár neki egyelőre vagy nem akart, vagy nem tudott nyújtani. Borics tehát a lengyel III. Boleszlóhoz, Kálmán király régi szövetségéhez fordult, ki őt szintén elismerte s hajlandónak is nyilatkozott igényeit a vak II. Béla ellen támogatni.

Magyarországon időközben, nyilván a boszúvágyó, szerb származású *Ilona* királyné kezdeményezésére, azt a politikai hibát követték el, hogy a néhai Álmos herceg és Béla király ellenségeit, tehát Kálmán és István királyok híveit, az *aradi véres gyűlésben* felkoncizolták, a kiket pedig le nem sújthattak, proscribálták. Ennek következtében a trónkövetelő Borics hívei tetemesen megszaporodtak s közülök számosan Lengyelországba menekülvén, ott Borics törekvéseit hathatósan támogatták.

Boleszló tehát annál szívesebben nyúlt fegyverhez s 1132 nyarán Boricssal és annak orosz hadával a Poprád völgyén át benyomult Magyarországra, útirányát tovább a Hernád völgyében követvén.

II. Béla kormánya azonban szintén nem maradt tétlen s míg egyrészt Luitpold osztrák örgróftól erős segélyhadat nyert, melyet fia *Albert*, a király sógora vezetett Béla táborába, másrészt kieszközölte, hogy a cseh Szobeszláv Lengyelországba betörést intézzen. Így a király nyugodtan vonúlhatott ellenségei elé. Az ellenséges seregek a Sajó mellett, talán Zsolcza tájékán találkoztak, s a folyó két partján ütöttek táborn.

Sajó.
Zsolcza.

Boleszló, látván a magyar király harczerakész, erős hadát s következtetvén ebből, hogy Borics elismertetése koránt sem lesz oly könnyű dolog, mint a menekült magyarok neki festették, s hürül vevén a csehek betörését, mindinkább hajlandó volt Borics ügyét elhagyni s hazájába visszatérni. Míg azonban e fölött nagyjával tanácskozott, a magyarok megtámadták.

Mert a király serege, bárha még itt, az utolsó pillanatban is, egy véres jelenetben Borics fölfedezett titkos híveit, így Lampert ispánt és fiát Miklóst, és több mást, hogy «a bakokat a juhoktól elválasszák», lemészároltak, egységes és a király ügyét védelmezni kész volt.

A magyarok tehát *julius 22-én* megrohanták a lengyel-orosz sereget s azt véres tusa után szétverték; maga Boleszló is, lovát vesztvén, csak más lován tudott a harczból kimenekülni. A győze-

lem, melynek kivívásához kivált *Gaáb, Bátor, Vasas és Miksa* 1132.
vitézek járultak, teljes volt s Borics czélját el nem érte.

A következő évben Boleszló már nem jöhetett Magyarországra, mert teljesen lefoglalták a csehek, kiknek fejedelme még Lothár császárt is meg tudta nyerni Béla ügyének, mi által Boleszló Borics támogatásáról teljesen lemondott.

Dalmácia és Ráma megszerzése, 1136—1138. 1136—1138.

A normannok és a szicíliai Roger elleni háborúban Velence ereje kimerülvén, Dalmáciát nem volt képes többé megvédeni s a normannok dúlása után Spalatot és a partvidéket *1136-ban* ismét Spalato. magyar csapatok szállották meg.

Kevéssel ezután Béla király megszerezte a Boszna völgyét és a Narenta felső részén kiterjedő Rámát, mindezt nagyobb katonai erő kifejtés nélkül.

Ezek szerint a Balkán félsziget észak-nyugoti része magyar uralom alá került. Béla fiát, Lászlót, boszniai hercegévé nevezte ki, maga pedig a «Magyar-, Horvát-, Dalmátország és Ráma királya» czímet vette föl.

Béla még néhány évi nyugodt országlás után 1141 február 13-án meghalt, fiára II. Gézára, ki még ekkor csak 11 éves volt, biztos trónt, nyugodt, meggyarapodott országot hagyván.

II. Géza első háborúi.

Az osztrák háború 1146-ban. Géza kiskorúsága alatt 1146.
az ország kormányát a király anyai nagybátyja, a szerb származású, de kitűnő magyar hazafivá vált Belus bán, nagy körültekintéssel és ügyességgel vezette. Hogy *Borics* trónkövetelőt az oroszok és lengyelek támogatásától megfosssa, a királynak Miecciszláv kievi nagyfejedelem leányát, Eufrosinát, szerezte meg feleségül, míg László hercegnek a lengyel fejedelmi házból szerzett nőt, kivel Halicsot is kapta. Borics tehát, miután őt az új görög császár, Mánuel sem volt hajlandó támogatni, előbb Ulászló cseh herceghez fordult, ki a törvényes örökösöket, Béla király unokaöccseit elűzvén, a magyarok ellenségévé vált, majd ennek közvetítésével a Lothár után a német királyi székre került Hohenstaufeni *Konrádhoz*, ki igényeit támogatni hajlandó volt.

1146. Konrád ugyan nem nyújtott egyelőre tényleges segílyt, de úgy ő, mint *Jasomirgott Henrik* bajor herceg és osztrák örgróf is megengedték Boricsnak német zsoldosok toborzását.

Pozsony. Borics e zsoldos haddal, melyet *Peugen Henrik* és *Plein Luitpold* grófok vezettek, 1146 április első napjaiban Pozsony várát, melyet Julián ispán nem a kellő elővigyázattal őrzött, éjjeli rajtaütéssel hatalmába kerítette.

Mihelyt a magyar kormány ezt megtudta, rögtön nagy sereget gyűjtött, Pozsony alá vonult s azt ostromolni kezdé. Midőn a német zsoldosok látták, hogy a magyar sereg ellen a várat sokáig megvédelmezni úgy sem tudnák, a dolgot alkura fogták és a várat 3000 ezüst márkáért (70,000 frt) átadni ígérkeztek. Géza király e váltságdíjat megfizette, a zsoldosokat elbocsátotta, de a sérelemért Henrik örgrófnak hadat izent.

Leerfeld. A király a hadjáratra 70,000 főből álló sereget gyűjtött össze és 1146 szeptember 10-én a mosonyi kapunál fölvonult, azon a térségen, mely a Lajta jobb partján Bruck és Moson közt elterül, s melyet a németek — mint nem mivelte területet — Leerfeld-nek (Freien Feld, Wirfeld) neveztek; Géza a seregnél ugyan személyesen jelen volt, a fővezérletet azonban nagybátyja Belus bán nádor vezette. Henrik szintén jelentékeny sereget gyűjtött össze, mely osztrákokból, bajorokból és szászokból állott és a Lajta bal partján, Brucktól keletre táborozott.

Lajtamellék. **A leerfeldi vagy lajtamelléki csata 1146 szeptember 11-én.** A magyarok kémeik által — kik közt egy Guncel nevű említettik — megtudván, hogy Henrik serege még nem teljes és hogy további csapatokra várakozik, azonnali támadást határoztak.

Másnap reggel Belus bán és a püspökök felövezik az ifjú királyt a karddal, s a sereg csatarendbe áll. Az első harcvezonalat a bessenyők és székelyek képezték, a derék hadat a magyarok főereje, Belus bán személyes vezetése alatt, míg a harmadik harcvezonalat és egyszersmind tartalékot a király 12,000 főnyi válogatott vitézeiből álló dandára alkotta.

A székelyek és bessenyők az utat megnyitván, az egész sereg csatarendben kelt át a Lajtán, melynek csekély vize az átgázolást nem akadályozta; majd megkezdték a bessenyők a körülfekvő falva-

kat felgyújtogatni, jelezvén a magyarok közeledését. A németek, a magyarok mozdulatai felől híreket nem kapván, nem voltak tisztában azzal, hogy a tűz és füst mit jelent, s a vezérek egy része a támadó előnyomulást, más része a Fischa mögé való visszavonulást javaslá, míg a legtöbb azt hitte, hogy a magyarok megfutottak s visszavonulásuk fődözésére táborukat gyújtották fel. 1146.

A sokféle megfontolásnak Henrik azzal vetett véget, hogy támadásra indult, még pedig türelmetlensége által hajtva sebes vágásban. A sebes jármód, melyet nehéz fegyverzetű lovasai alig követhettek, szétbomlasztá a sereget, mely nem egy összetartó tömegben, hanem kisebb csapatokban ütközött a magyarokkal össze. De így is, a nagy lovakon ülő nehéz lovasok rohama oly hatalmas volt, hogy a bessenyőket és székelyeket azonnal szerte-szórta, elgázolta, miközben vezéreik is elestek. A magyar derékhadat azonban csak egy-két helyen bírta a roham megbontani, a többi helyt állott. Kézi tusa keletkezett tehát, mely alatt Belus bán saját, szintén 12,000 főnyi dandárát egy ügyes kanyarodással a németek oldalába és hátába vezette, mely mozdulat első eredménye az volt, hogy Henrik hátulso harczonala megfordult és a csatateret odahagyta.

E döntő pillanatban vezette rohamra dandárát Géza király, mely a harcot nyomban a magyarok javára teljesen eldöntötte.

Közel 7000 német hullája fődte a csatateret és — bár a magyar krónikák 3000-et vallanak csak be — bizonyára nem sokkal volt kevesebb a magyar elesettek száma. Maga Henrik is csak nehezen tudott magának a menekülésre utat nyitni Bécs felé. A magyarok a megvert német sereget a Fischáig üldözték. A vereség hatása oly nagy volt, hogy a németek azután még a végeken lakó magyar parasztokat sem merték sérteni vagy bántalmazni. A hadjáratnak azonban egyéb, kézzelfoghatóbb eredménye nem volt.

A második keresztes háború seregeinek átvonulása Magyarországon 1147-ben. 1147. A Bouillon Gottfried által alapított jeruzsálemi királyságot utóbb ért szerencsétlenségek III. Jenő pápát arra inditák, hogy új keresztes háborút hirdessen s Clairvauxi Bernát ékesszólása nemcsak VII. Lajos francia

1147. királyt, hanem Konrád német császárt is keresztes hadseregnek keletre vezetésére bírta.

Magyarország még mindig nem vett ugyan ténylegesen részt, de érdekelve volt, mivel a keresztes hadak nagyobb része útját ismét Magyarországon át vette.

Az első átvonuló **Konrád** császár volt, ki 70,000 vitézzel, melyet oly tömérdek csőcselék követett, hogy a sereg száma a 200,000-et meghaladta, *1147 június 10-ike* tájban lépte át a magyar határt. Géza és a magyarok barátságosan fogadták ugyan a császárt, de az Magyarország iránt — már csak a mult évi események miatt is — ellenséges indulattal viseltetvén, a tömeg fegyelmezetlen részének rablásait és gyűjtogatásait eltűrte s meg nem torolta. Nagyobb összeütközés azonban ezúttal a magyarok és keresztesek közt nem történt.

VII. Lajos átvonulása, bár serege szintén 70—80,000 fő volt, de csőcselék nélkül, sokkal simábban ment végbe. A francia király a főurakkal és püspökökkel látogatást tett Gézánál, vele az átvonulásra egyezséget, jövőre pedig szövetséget kötött. E barátságot azonban majdnem megzavarta azon fölfedezés, hogy **Borics**, a magyar trónkövetelő — bár a francia király tudtán kívül — szintén a keresztesek közt volt. Lajos Borics kiadását kezdetben megtagadta, később azonban kiadását megengedte — de akkor már Borics megszökött. Más előadások szerint azonban Borics a király védelmét kérve, az a püspökök tanácsára, a kik attól tartottak, hogy Géza őt kivégeztetné, Boricsot ki nem adta, hanem magával vitte.

II. Géza orosz háborúi.

Alig vonultak el a keresztes hadak, melyek Magyarországot hadi készültségben tartották, már ismét háború zaja keletkezett. Az orosz és szerb rokonság révén ugyanis Géza király egyrészt az oroszokkal, másrészt Mánuel görög császárral hosszadalmas háborúkba keveredett, melyek részben egy időben folyván le, erejét megosztották.

E háborúk közül előbb az orosz háborúkat tárgyaljuk.

A kievi nagyfejedelemi székbe 1146-ban **Izjaszláv**, Géza neje-

nek, Euphrosinának testvére, tehát a király sógora, ült, a Rurik ház két idősebb tagjának mellőzésével. Ezek egyike, **Dolgorukij György**, Szuszdál fejedelme, azonban nem volt hajlandó ebben megnyugodni s Izjaszláv ellen éveken át tartó háborúskodást indított, melybe a sógorság révén Géza is belevonatott, amennyiben sógorát nemcsak Dolgorukij György, hanem az Izjaszlávval szintén ellenséges viszonyban levő **Vladimirko**, Halics fondorkodó, ravasz fejedelme ellen is támogatni kellett.

Az 1149-ik évi hadjárat. Izjaszláv 1148-ban sikertelen 1149. támadást intézett György ellen, mire a következő évben György ment támadásba át s miután Izjaszláv seregét augusztus 23-án megverte, őt Kievből elűzte. Izjaszláv Ladomérba vonult vissza és innét szólította fel Géza királyt, továbbá a cseh és lengyel hercegeket, hogy segélyére siessenek.

Bárha Gézának ugyanez időben Mánuellel is háborúja volt, a segílyt a télre, a mikor a vizek és folyók befagyása által Oroszország délnyugati része járhatóbb s így hadviselésre alkalmasabb, megígérte. A magyar és lengyel hadak, a magyarok állítólag 10,000 lovassal, de valószínűleg sokkal kisebb számmal, be is vonultak Ladomérba; de György meg kún és orosz szövetségeseket talált, ez utóbbiak közt volt Vladimirko halicsi fejedelem is, minek folytán a küzdelem eredménye kétesnek látszott. A lengyel hercegek és magyar vezérek ennél fogva a harczó feleknek kibékülést ajánlottak s a béke megkötésében közreműködve, hazatértek.

Az 1150-ik évi hadjárat. Dolgorukij György és Vladimirko 1150. nem tartották be a kötött szerződést, s midőn Izjaszláv újból fegyverhez nyúlt, a szövetségesek által megveretett. Most öcsesét Msztiszlávics Vladimirt küldé Gézához, hogy ígéretéhez képest segedelmére jöjjen.

Géza összegyűjté seregét és 1150 október havában a Kárpátokon átkelve, Halicsban termett. Vladimirko, a ki az időben Volhyniában volt, sietve tért haza és Przemyslbe zárkózott. Géza hadai bevették Szánokot és elpusztíták Przemysl környékét. A ravasz Vladimirko most alkudozáshoz, sőt a király környezetében levők megvesztegetéséhez látott és sikerült is neki Kőkényest, az esztergomi érseket és több más egyházi és világi főurat megnyerni,

Szánok.
Przemysl.

1150. a kiknek tanácsára azután Géza király a hadjáratot beszüntette és seregével Magyarországba visszatért.

Gézával visszament Magyarországra Vladimir is, a ki azután itt Belus bán leányát nőül vevén, ebből új rokonsági kötelék származott.

1151. **Az 1151-ik évi hadjárat.** Izjaszláv a kettős rokonság révén még inkább bízott a sikerben és most a kievi nagyfejedelemi szék visszafoglalására törekedett. Géza király 10.000 magyar lovaszt adott Vladimir vezérlete alá, de megizente, hogy ha célját elérte, azután hagyja öt békével.

Vladimir *1151 február vége* körül érkezett a magyar hadsereggel Izjaszlávhoz, a ki saját hadaival csatlakozván, együtt megindultak Kiev felé. Még útban voltak, midőn hírül vették, hogy Vladimirko halicsi fejedelem, ki a György elleni hadjáratról értesülvén, rögtön fölkészült, hátukban van. Izjaszláv oroszai aggódni kezdtek, hogy két tűz közé szorúlva megsemmisíttetnek, de Izjaszláv nem tágitott s útját folytatta. Nemsokára új híreket vett, hogy Vladimirko egyesült György fiával, Andrással, s hogy most mindketten nyomában vannak, sőt utóhada már velök harcza is jutott. De Izjaszláv a tábortüzeket égve hagyván, az éj folyamán elvonult s így újból nagyobb előnyt nyert.

Bilgorod előtt hadi tanácsot tartott s miután meggyőződött, hogy a magyarok a válságos viszonyok daczára elszántan követik, egy éjjeli menettel hirtelen Bilgorodra tört s azt a magyarokkal rohammal bevette. A nagyfejedelem fia Borics, ki itt volt, alig tudott elmenekülni, hogy atyjának hírt adjon.

Vladimir most az oroszokkal visszamaradt, hogy a halicsiakat és Andrást az Irpen folyó vonalán, Bilgorodnál föltartóztassa, míg Izjaszláv a magyarokkal Kievbe menetelt; György a történetek után ellenállást alig fejtetett ki s míg maga a Dnjeperen csónakon elmenekült, a főváros, Kiev, kapút tárt Izjaszláv és a magyarok előtt.

Kiev bevételének és Izjaszláv trónfoglalásának hírére a halicsi Vladimirko is hátat fordított és Györgytől elválva hazatért.

A magyarokat Izjaszláv és a kieviek drága ajándékokkal halmozták el és nagy hálálkodások közt *1151 áprilisban* hazabocsátották.

Izjaszláv tehát vissza volt helyezve, de miután kétségtelen

vala, hogy György csakhamar sereggel tér vissza, fiát Msztiszlávot még ez évben új segélyhad kieszközlésére küldte Gézához. Géza adott is segélyhadat, de evvel Msztiszlávnak nem volt szerencséje. Miután a had Volhynián át tartott Kievnek, a halicsi Vladimirko ezt rögtön megtudta és Msztiszláv után iramodott. Egy Szaponyiga nevű helynél a magyar hadat egy bor-küldemény várta, melyet Belus bán küldött oda, egyszersmind megizelve, hogy Vladimirko utánuk megy. Msztiszláv és a magyarok a meleg juliusi napon jól hozzáláttak az iváshoz s azután részeg fővel álomra tértek. Ámde Vladimirko támadását ép ezen éjjel hajtotta végre s miután a magyarokat felköltetni nem lehetett, a halicsiak azok legnagyobb részét lemészárolták. Msztiszláv maga elmenekült.

1151.

Szaponyiga.

Az 1152-ik évi hadjárata. Vladimirko ez álnok támadása mód nélkül felingerelte úgy Gézát, mint Izjászlávot és Géza 1152 nyarán hatalmas sereggel kelt át a Kárpátokon, hogy Vladimirkot megfenyítse. Izjászláv serege még útközben, Lodomér területén csatlakozott a magyarokhoz s most együtt indultak Przemysl ellen; ott, a Szán jobb partján várta őket már Vladimirko, serege élén.

1152.

Przemysl.

A következő napon Géza király serege, állítólag 73 csapat (72 megyei és a királyi dandár) a kieveket közrevéve, átkeltek a Szánon. Vladimirko hiába próbált meg mindenféle fortélyt, seregét a magyarok megsemmisítették, szétzúzták, fényes győzelmet víva ki ugyanazon csatatéren, melyen fél századdal előbb Kálmán király a kunokkal szemben csatát vesztett. Vladimirko Przemyslbe menekült s ha a magyarok nyomban követik, a várral együtt a fejedelem is kezeikbe kerül. De azok előbb a váron kívül a Szán mellett fekvő fejedelmi udvarházat fosztották ki s evvel megkéstek; a vár kapuit a menekülők után bezárták.

A magyar-orosz sereg most körülfogta Przemyslt, mire Vladimirko a dolgot előbb alkudozásra, majd könyörgésre fogta. Izjászlávnál követei hiába jártak, az jól ismerte, de Géza elég gyöngye volt a püspökök közbenjárására kegyelmet gyakorolni s miután Vladimirko a neki nyújtott egyezményre Szt. István keresztjére megesküdt, magyarok és kievek hazatértek.

Vladimirko ugyan esküjét már a következő évben megszegte, de nyomban reá meghalt; 1154 novemberben meghalt maga Izjászláv is és evvel az orosz háborúk véget értek.

A görög háborúk.

Midőn Komnenosz János császár, László király leányának, Piroskának vagy Irénnek férje, 1143-ban meghalt, a trónt nem idősebb fia Izsák, hanem az ifjabb **Mánuel** örökölte, a ki nagy szellemi képességeinél fogva alkalmasabbnak látszott atyja tervét, mely nem kisebb dolog volt, mint a régi római birodalom helyreállítását, végrehajtani.

Uralkodása első éveit a szicíliai normannok ellen folytatott háborúk töltötték ki, 1148-ban azonban kénytelen volt fegyvereit a szerbek ellen fordítani, a kik távolléte alatt a görög tartományokat pusztították.

A szerbekkel azonban a magyar király, anyja révén, ki Uros ráσαι nagyzsúpán leánya volt, rokonságban állott, másrészt pedig politikai érdekközösségük is volt, amennyiben Belus bán a szerbeket magyar fenhatóság alá akarta hozni, azt remélvén, hogy a magyar királyság — ekkép egész a Balkán-hegységig kikerekítve — a szerbeknek hathatósabb oltalmat nyújthat, mint a görög császárság.

Ily viszonyok közt a magyar kormány, midőn Mánuel 1149-ben Rását, tehát ép a király rokonainak tartományát támadta meg, előbb követei útján járt közbe a szerbek érdekében, midőn pedig 1150-ben Mánuel újból a szerbek ellen szándékozott hadat vinni, a szerbeknek katonai segítséget is nyújtott.

1150. **Az 1150-ik évi hadjárat.** Mánuel a szerbek elleni hadjáratot ősszel indította meg, a mikor az erdők sűrűi a szerbeknek oltalmat nem nyújtanak s előbb Nisre ment, majd nyugotnak fordult. Miután a szerbek a magyar segélyhadat Bosznián át várták, a görög támadás elől szintén nyugot felé húzódtak vissza s a Tára folyó mögött foglaltak állást. A magyar segélyhad Bágyon ispán vezérlete alatt idejekorán érkezett meg és a szerbekkel a Tára vonalon egyesült. Mánuel meg volt lepetve, midőn egész váratlanul a szerb-magyar seregre bukkant, s mivel már sötét volt, a támadást másnapra halasztá.

Tára folyó. **A Tára melletti csata.** Mánuel szándéka az volt, hogy ellenségeit kora hajnalban rajtaütéssel támadja meg. Ámde ebben

csalódott, mert midőn seregével a szerbek és a magyarok ellen meg- 1150.
indult, azokat a Tára partján már csatarendben állva találta.
A császár ennek daczára a támadásban a magyarokat megelőzte, a
Tarán átkelt s kezébe zászlót ragadva, a magyarokat és szerbeket
egymástól elválasztandó, közéjük tört. Merészen előre rontva, nem-
sokára rátalált Bágyon ispánra, a ki előbb rokonával, Kantakuzen-
nosz Jánossal csapván össze, annak két ujját levágta, most pedig
a császár ellen fordult. Érdekes párbaj folyt most le a császár és a
magyar vezér közt, melyben a győztes — bárha Bágyon egy hatal-
mas vágással át is vágta Mánuel állát s a halálos csapást csak az
arcvért tette ártalmatlanná — a császárelőn, a ki a kardot Bágyon
kezeiből kikapva, őt foglyává tette.

A győzelem, melyben legnagyobb része a példájával lelkesítő
császárnak volt, ki ellenségeiből maga 15-öt ölt meg és 40-et fogott
el, a görögöké lőn. A szerb nagyzsupán meghódolt, s magát euró-
pai háború esetén 2000, ázsiai háborúra pedig 500 vitéznek a római
görög sereghez való állítására kötelezvé, a császár fenhatóságát
elismerte.

Mánuel 1151 elején visszatért Konstantinápolyba.

Mánuel első támadása Magyarország ellen 1152- 1152.
ben. A császár a következő év tavaszán, miután Gézának a lova-
gok módjára levélben hadat izent, Magyarország ellen indult. Vele
volt Borics, a magyar trónkövetelő is, a ki úgy látszik már a keresz-
tes háború óta vendége volt s kit a magyar ügyekbe való beavat-
kozásnál alkalmas eszközül tekintett.

Géza király ép ez időben Halicsban járván, Mánuel nem volt
a ki föltartóztassa. Miután Nándorfehérvárnál oda rendelt hajóhada
még nem volt ott, csónakokon, tutajokon, a lovakat úsztatya kelt
át a Száván és ostrom alá helyezte Zimonyt. A császár a szívósan 1152.
Zimony.
ellenálló vár előtt Vatatiesz Tivadar rokonát hagyva, bekalandozta
a Szerémséget, tömérdek zsákmányt és annyi foglyot ejtett, hogy
azok száma nagyobb volt seregénél. Visszatérve Zimony alá, a
védők, miután Gézától fölmentést nem remélhettek, végül kény-
telenek voltak a várat feladni s a császár azt katonáinak szabad
prédára bocsátá.

Mánuel ezután vissza akart térni, midőn hírnökei jelenték,
hogy Géza király a diadalmas halicsi hadjáratból visszatért és

1152. közeledik. A császár e hirre csak a zsákmányt és a foglyokat küldte a Száván át, maga pedig a Duna mögött foglalt állást. Úgy mondják a hajókat is a túlsó parton hagyta, nem engedvén seregének más választást, mint a győzelmet vagy a halált. Géza ugyan nem, de **Belus** bán csakugyan a Dunához érkezett; Belus azonban nem volt hajlandó a császár sokkal nagyobb erejével megütközni, s Mánuel elől kitérve, a Duna mentén Barancs felé tartott. A császár ennek folytán kénytelen volt a magyar földet elhagyni s Barancs védelmére annak közelében ütött tábort. **Boricsot** azonban átküldte a Dunán, hogy a Temes vidékén zsákmányoljon. Három magyar dandár, talán a király seregének előcsapatai, megtámadták Boricsot, de siker nélkül, midőn azonban maga a király közeledett, Borics sietve menekült a Duna felé. A király csapatai megtámadták Borics utóvédét s azok közül sokat levágtak, de Borics maga és hadának zöme éjnek idején szerencsésen átjutott a Dunán, melyet Mánuel katonái előtte fáklyákkal világítottak meg.

A magyar és görög sereg most egymással szemben állott, de köztük volt a Duna. Mánuel készült ugyan támadásra, de miután Géza — ki időközben az új német császárnak Barbarossa Frigyesnek Magyarország elleni terveiről értesült — békét ajánlott, azt elfogadta.

Erre úgy a görög, mint a magyar seregek visszatértek.

1154. **Az 1154-ik évi hadjárat.** Mánuel ereje a szicíliai háborúban meglehetősen kimerülvén, Géza király alkalmasnak tartotta az időt a két év előtti rabló hadjárat megboszulására. A magyar sereg csakugyan le is vonult a Dunához, de mielőtt még a görög birodalomba betörhetett volna, Mánuel serege is a Dunához érkezett. A két sereg tehát ismét szemben állott, de ismét elválasztva a Duna által, melyen most még át se kelhettek, mert hajóik nem voltak. Ismét alkudozás következett tehát, melyben Géza mégis elért annyit, hogy a császár a két év előtt elhurczolt foglyok közül 10.000-et váltságdíj mellett, a többit ingyen visszabocsátja.

1155. **1155-ik évi hadjárat.** A béke azonban, melyet az uralkodók ez alkalommal kötöttek, még sem volt tartós. Borics ugyan még 1154-ben egy a kunokkal folytatott harcban elesett, fia Kálmán pedig nem volt alkalmas arra, hogy Mánuel terveit előmozdítsa, de Borics helyett egy új trónkövetelő keletkezett: **István** herceg,

Géza öcsese, kit a vezéri cím ki nem elégített s miután törvényes úton a koronához jutni nem remélhetett, erőszak, esetleg külföldi segély útján vélte célját elérhetni. E végből, midőn magatartása a király előtt gyanussá vált, a magyarok ellenségéhez, Mánuel görög császárhoz menekült. Másrészt a császár unokaöcsese *Andronikosz* Mánuel ellen a magyarokkal tartott s nekik az esetre, ha a byzanci trónra segítik, Barancs és Nis határvárait átadását ígérte. 1155.

Géza király, bízva *Andronikosz* ígéreteiben, 1155 tavaszán megindította hadait a Dunához; de miután Mánuel császár *Andronikoszt* időközben elfogatta, Barancsnál nem szövetségeseket, hanem ellenségeket talált. Géza ostromolni kezdé **Barancsot**. A császár a hirtelen betörés miatt csak kevés haddal jöhetett a vár védelmére, minél fogva magát táborában elsáncolta s onnét csak apró kiütésekkel nyugtalanította a magyarokat. Géza végre a dolgot meguntá és *Nándorfehérvár* felé haza indult. Mánuel e visszavonulás alatt Gézát lassan követte, s egyik vezérért, *Czinczilukosz Vazúlt* azzal bízta meg, hogy a sereg zömével a magyarokkal levő bosnyák dandárt, melyet *Borics* bán vezetett, hazatérésközben támadja meg. Ez azonban, talán *István* herceg tanácsára, ki szintén vele volt, a magyar fősereget támadta meg; az utóvéddel ugyan könnyen boldogult, de Géza azután lesbe csalta, minek folytán oly roppant vereséget szenvedett, hogy seregéből alig maradt meg valami. Ott veszték az *Istvánnal* levő magyarok is, de maga *István* elmenekült. Az ütközet színhelye nem ismeretes. Barancs.

A hadjárat tehát Mánuel súlyos vereségével végződött, de eredménye azért még sem volt. Géza még csak a görög kézen levő *Nándorfehérvárt* sem tudta visszafoglalni; sőt még a foglyok is kölcsönösen visszaadtak.

Mánuel ugyan 1156-ban újból készült a háborúra, de erre a dolog nem került, s miután közös támadó tervét *Frigyes* császár el nem fogadta, *Gézával öt évre békét kötött*. Ez a béke Géza életében többé meg nem zavartatott, sőt 1161-ben újabb öt évre meghosszabbított. 1162 márczius 31-én Géza meghalt. 1156.

Mánuel második támadása Magyarország ellen 1163-ban. Bárha a béke még érvényben volt, Mánuel nem késett Géza halála után nyomban Magyarország ellen föllépni, az ország-

1163. nagyoktól, a már megkoronázott **III. István**, Géza legidősebb fia, ellenében, védenczének *István* herczegnek, vagy esetleg a szintén nála tartózkodó *László* herczegnek trónra emelését követelvéen. Miután pedig követelésének nagyobb nyomatékot adandó, erős hadsereg állott mögötte, **III. István** Pozsonyba menekült. *László* herczeg ennek folytán csakugyan *királylyá koronáztatott*, míg **István** a vezérséget nyerte és trónörökössé nyilvánított. **II. László** azonban már félév múlva elhalt, mire a trónra végre is Géza testvére **IV. István** került. A magyarok azonban **IV. Istvánt**, a görög császár kegyeltjét, kitől joggal féltették az országot, nem akarták a trónon megtúrni és a **Csák** nemzetség fegyvert ragadott ellene.

Mánuelhez fordúlván támogatásért, ez **Kontosztefanosz Elek** vezérlete alatt sereget küldött Magyarországra; mire azonban a görög sereg megérkezett, **IV. István** a Csák nemzetséget már leverte és megnyervén ügyének Belus bánt is, úgy látszott, hogy diadalt arat. Ámde ez csak addig tartott, míg a törvényes király, **III. István** Pozsonyból megindult, mert minél közelebb jött **III. István Székesfehérvárhoz**, annál inkább szaporodott pártja és hada, míg a bitorló **IV. Istváné** ugyanily mértékben fogyott s ereje már csak jóformán a görögökből állott.

Székes-
Fehérvár.

1163 június 19-én Székesfehérvár mellett ütközött össze a két **István** serege és a csata **III. Istvánnak**, a törvényes királynak fényes győzelmével végződött. **IV. István** futott a pesti rév felé, de ütközben elfogatván, **III. István** kezeibe került. A király azonban nagybátyját, Lukács esztergomi érsek tanácsára, azon föltétel alatt, hogy az országba többé vissza nem jön, szabadon bocsáttatá.

A kiüzött **IV. István** egyenesen Mánuelhez futott, ki új sereget adott melléje, de sőt maga is megindult Magyarország ellen. Nándorfehérvárra érve azonban meggyőződött, hogy **Istvánt** a magyarokra, kik már harcukészen várták, fölerőszakolnia nem lehet, s a dolgon fordított egyet.

Istvánt elejtette ugyan, de hogy befolyását a magyar ügyekre megtarthassa, **III. István** testvérét **Bélát**, Géza király második fiát, átadatni kérte, hogy neki egyetlen leányát eljegyezvén, őt a császárságban trónutódjául nevelhesse.

A görög sereg tehát nem kelt át a Száván s az alkudozásokat

a jobb parton várta be. A magyarok beleegyeztek Mánuel ajánla- 1163.
tába, Béla herceget átadták, s megegyeztek abban is, hogy Béla örökségképen Horvát- és Dalmát országokat kapja. Mánuel erre visszatért Konstantinápolyba.

Mánuel harmadik támadása 1164-ben. Bárha Mánuel 1164.
IV. Istvánt «hivatalosan» elejtette, ez még sem nyugodott és erősen bizakodott abban, hogy ha Magyarországra betör, a császár mégis csak segíteni fogja, annál is inkább, mert most már kész volt az országot a görögöknek hűbérkép alávetni, csak a trónra ismét visszakerüljön. Valóban, midőn István Magyarországra 1164 tavaszán betört, és itt a király hadaival szemben hátrányos helyzetbe jutott, Mánuel azonnal megindult s azon cím alatt, hogy Béla herceg veszélyeztetett örökségét akarja biztosítani, a Szerémségbe betört, majd Kő-, vagy Bánmonostor tájékán, mások szerint Péterváradnál, a Dunán is átkelve, Bácsig nyomult elő. Mánuel hadjáratának valóságos célja azonban nem István trónra emelése, hanem Magyarország egy részének megszerzése volt.

A király anyja, Eufrozina, II. Ulászló cseh herceghez, illetőleg most már királyhoz, fordult segítségért, ki erős, de féktelen és fegyelmetlen seregével az országba bejövén, a magyar hadakkal Bácsban egyesült. Mánuel belátta, hogy a szövetséges hadak nagy túlereje ellen sikerre semmi reménye sem lehet s alkudozásba fogott, melyet Ulászló egy morva lovag útján folytatott. E közben, hogy veszélyes hadászati helyzetéből — előtte a hatalmas ellenséges hadsereg, mögötte a Duna — kiszabaduljon, seregét a Duna jobb partjára visszarendelte. Csak IV. István maradt még a Duna bal partján **Bácsnál**, s így a szövetségesek 1164.
támadását, mely végre valahára mégis bekövetkezett, csak az ő és *Kalufész Nikefor* görög hada fogták föl. Az új folyamán még István is átmenekült a Dunán s a magyar-cseh hadsereg csak harmadnap vette észre, hogy a ravasz görög kellemetlen helyzetéből kimenekült s hogy ők csak jóformán üres tábor előtt állanak. De ha számba vehető ellenség nem is volt, zsákmányra és foglyokra mégis szert lehetett tenni, minélfogva a csehek a görög táborra rohantak, a még ott talált görögöket felkoncizolták vagy elfogták és zsákmányul ejtették a többek közt István zászlóját is. Bács.

1164. A csehek a hadjáratot a Dunán át azonban nem folytatták, mert Mánuel újabb követséget küldött s azon föltétel alatt, hogy Béla öröksége, t. i. Horvát- és Dalmátország neki átadatik, nemcsak azonnal visszavonúl, de István támogatásáról is végképen lemond. A béke, melyben Mánuel tulajdonkép minden kívánóságát teljesítve látta, ezen föltétel alatt megkötetett és a «fölszabadító» csehek nagy diadallal és a magyarok által ép úgy, mint a görögök által gazdagon megajándékozva, hazájukba visszatértek.

Mánuel pedig **Dukász János** vezére által még ez évben elfoglalta és megszállotta Horvátországot és Dalmácia 57 városát, melyek ez által Magyarországtól elszakadván, görög uralom alá kerültek. De sőt Istvánt sem ejtette el, hanem a Szerémségben hagyta egy erős görög sereggel, mely *Gábrász Mihály* parancsnoksága alatt és István rendelkezésére állott. Tulajdonkép tehát a Szerémség is a császár által megszállva maradt. Ez volt a magasztalt cseh segítség *valóságos* eredménye, a melyben természetesen a király együgyű tanácsosainak is része volt.

1165. **Az 1165-ik évi hadjárat és Mánuel negyedik támadása.** Hogy a béke ily módon soká nem tarthatott, azt könnyű belátni. Maguk a magyar tanácsosok, a kik a békét megkötni segítettek, voltak kénytelenek III. Istvánnak a Szerémségben maradt István és görög hada megtámadását ajánlani, annál is inkább, mert István Bácsban is foglalásokat tett és a magyar urakat zászlóihoz állani kényszeríté. A magyar hadak tehát az 1165-ik év elején István hadát és a görögöket Bácsból kiűzván, a Szerémségbe betörték és **Zimonyt** ostrom alá fogták; a várban volt a bitorló IV. István is.

Mánuel természetesen feljajdult e támadás hírére és ő, a ki esküvel fogadott kötelezettségei közül egyet sem teljesített, a ki a magyarokat oly ocsmány módon megcsalta, ő panaszkodott hitzegés ellen, s midőn a király a Szerémségnek és Zimonynak, a magyar korona jogos tulajdonának visszafoglalására csapatokat küld, ezt a «római birodalom megsértésének» nyilvánította. Ellevén határozva, hogy Magyarországgal végkép leszámol, szövetségbe vonta Velenczét, az oroszokat, a halicsi fejedelmet, Jaroslávot, sőt be akarta vonni a frigybe I. Frigyes császárt és Henrik osztrák herceget is, a kik, ha őt nem is segítették, de nem segí-

tették a magyar királyt sem. Seregét különben bessenyő és kún, 1165. szerb és török csapatokkal növelte s általában nagy előkészületeket tett a háborúra, addig is míg maga jöhet, Gábrász Mihály hadát is válogatott csapatokkal megerősítvén.

Zimony alatt e közben folyt a küzdelem. A magyarok kísérlete, hogy a várbelieket segítő görög hajóhadat megsemmisítse, nem sikerült ugyan, de annál jobban haladt a szárazföldi támadás és midőn a trónkövetelő IV. István a várban váratlanul és hirtelen meghalt, az őrség bizalmát elvesztve, a várat 1165 április 10-én szabad elvonulás föltétele alatt feladta. Zimony tehát magyar kézben volt és a feldühödött magyarok, az annyi bajt okozott IV. István holttestét a vár kapuja elé vetették, ott hagyták rothadni s csak akkor temették el, midőn a hullát tovább otthagyni már nem lehetett.

Zimony elestének és a Szerémség elfoglalásának hírére Mánuel azonnal Szófiába sietett, hol serege gyülekezett, és *junius végén* megindult a Dunához.

A magyarok a Száva és a Duna mentét megfigyelés alatt tartották, de Mánuel talált rá módot, hogy figyelmüket kijátsza. Előkészületeket tett Haramvárnál, midőn pedig látta, hogy a magyarok ide gyülekeznek, gyors mozdulattal Nándorfehérvárnak tartott és maga ülven az első csónakba, hirtelen átkelt. Mánuel azt hitte, hogy Zimony a görög sereg megjelenésére azonnal meghódol; de ebben csalódott, mert a magyarok, Gergely ispán vezérlete alatt Zimonyt szívósan védelmezték. Mánuel tehát a várat ostromolni Zimony. kezdé; a vár árkait betömte és négy faltörő géppel és óriási vetőgépekkel, melyek félmázsás köveket vetettek, törette a falakat. Az ostromot az a hír, hogy a király sereggel közeledik a vár fölmentésére, rövid időre megszakította ugyan, de azután ujult erővel folyt az s rövid idő múlva bekövetkezett a végső pillanat. Gergely ispán 1165 július vége felé alkudozásba kezdett tehát, de míg ez folyt, a görögök a falakat létrákkal megmászták s a várat rohammal bevették. Iszonyú öldöklés következett most, melyből csak kevés magyar menekült. Ezek közt volt Gergely ispán és néhány alvezére, kik fogságba esvén, a császár elé vitettek. Mánuel Gergelynek és társainak, Béla herczeg közbenjárására, a ki az ostromnál jelen volt, megkegyelmezett.

1165. A mily kellemetlen volt Zimony első elfoglalása Mánuelre, oly leverő volt mostani eleste III. Istvánra. Nem levén módjában, hogy nagyobb sereggel vonúljon a görögök ellen, békealkudozásokat kezdett Mánuellel, a mi végre sikerre is vezetett és a béke Zimony, a Szerémség és Dalmáciának a görög birodalomba való bekebelezése árán 1165 augusztusban meg is kötöttet.

A császár nagybátyja Angelosz Konstantin parancsnoksága alatt erős görög hadat hagyott vissza Zimonymál; a görögök a falakat, épületeket újra fölépítették és megerősítették Nándorfehérvár, Barancs és Nis várakat is.

1166. **Az 1166-ik évi hadjárat és Mánuel ötödik támadása.** Mánuel gondoskodott róla, hogy a béke soká ne tarthasson, s mint előbb Boricsot és Istvánt, most Béla herceget vitte bele, hogy a magyar főurakkal a magyar koronára nézve alkudozásba bocsátkozzék. III. István erről értesülvén, s jól tudván, hogy a háború Mánuellel rövid idő múltán úgy is kikerülhetetlen, seregét összegyűjté és azt Dénes ispán vezérlete alatt a Szerémség visszafoglalására küldé. A szerémségi görögök parancsnokai most Gábrász Mihály szerémi dux és Vránász Mihály valának.

A görög vezérek a magyarok közeledéséről értesülvén, őket a támadásban meg akarták előzni s ellenök rajtaütést terveztek. Ámde az éjjeli menetnél az utat eltévesztették, fölfedeztettek s Dénes által Batajnicza közelében egy véres ütközetben, melynek különben napja följegyezve nincs, teljesen szétverettek. A görög vezérek Zimonyba futottak, Dénes pedig, miután az elesett görögök holttesteiből egy hatalmas dombot emeltetett, visszafoglalta a Szerémséget és feldúlta a császár dunamenti tartományait.

Mánuel e csapás készületlenül találta s Béla herceg kíséretében Akszukhosz Alexiosz vezére alatt csak egy kisebb sereget küldhetett a Dunához, mely csak ide-oda manővrozott, de a Dunán átkelni és a magyarokat megtámadni nem bátorkodott.

Nagyobb volt és több sikerrel járt el az a sereg, melyet a császár kelet felől küldött Magyarország ellen. Vatatiesz Leo e sereg vezére, miután hadait számos oláhval is szaporitá, a törcsvári szoroson át Erdélybe tört be, vezértársa Dukász János pedig a borgói szoroson át s Erdélyt mindketten rettentően feldúlván, gazdag zsákmánnyal és számos fogolylyal tértek vissza, távozá-

suk előtt a hadjárat emlékére görög felirattal ellátott érczkeresztet emelvén. 1166.

Maga Mánuel is felkészült végre, de csak Szófiáig jutott. Itt érte ugyanis *Henrik* osztrák herczeg, a ki a császár és a magyar király nevében fegyverszünetet eszközölt ki.

Másrészt a magyar hadak Ombód nádorispán alatt betörték *Dalmáciába* s a görögöket *Spalato* mellett megvervén, *Nike-Spalato*. *forosz* görög helytartót elfogták, és a dalmát városokat, *Spalato*, *Trau* és *Szebenico* kivételével, elfoglalták.

Az 1167-ik évi hadjárat és Mánuel hatodik támadása. 1167.
A magyarok szívesen megújították volna a fegyverszünetet, de Mánuel erre nem volt hajlandó. Lóról való leesés által megsebesülve, a sereget azonban nem maga vezette, hanem az *1167. júniusban* Szófiából **Kontosztefánosz Andronikosz** vezérlete alatt indult ki; a fővezért azonban Mánuel részletes utasítással látta el, sőt neki még *hadi térképet* is adott.

A magyarok részéről a Szerémségben **Dénes** ispán serege állott, vele 36 ispán és mintegy 15,000 lovas. Ezt, valamint azt is, hogy a magyarok egy része pánczélos lovag, a többi íjjász és könnyű fegyverzetű, a görög vezér egy elfogott magyartól tudta meg. Körülbelül hasonló erejű volt a görög sereg is.

Dénes ispán erejében és szerencsében kissé túlságosan bizott; erre mutat legalább, hogy az ellenségnek a Száván való átkelése elé semmi nehézséget nem gördített, hogy Zimonyt megszállani fölöslegesnek tartotta, minek folytán az rögtön **Andronikosz** kezébe került, végre pedig, hogy a görög sereg közeledését megtudva, nem a harchoz készül, hanem lakomát rendez, melyen alvezéreivel «a görögök egészségére» iszik, míg ugyanazon időben a görög vitézek az általa görög hullákból emelt sirhalomnál a magyarokra halált esküsznek.

A zimonyi csata 1167 június 18-án. A Zimony köze- Zimony.
lében, némelyek szerint **Batajnicza** falu tájékán, Zimonytól észak- Batajnicza.
nyugotra, a Duna mellett vívott csata részleteit **Kinnámosz** görög író hagyta reánk. Szerinte a görög hadsereg a csata napján következő csatarendbe állott: A sereg előtt a kúnok és az ázsiai törökök könnyű lovassága állott; gyakorlott íjjászok, köztük csak kevés lándzsás. A fősereg három részre tagozódott: a jobb szárny *Lapár-*

1167. *dász Andronikosz*, a közép a fővezér **Kontosztefánosz Andronikosz**, a balszárny *Vránász Demeter* vezetése alatt. Az első harc-vonalat a római phalanx, a másodikat a nehéz gyalogság képezte, a szárnyakon vértés és íjjas lovassággal; a harmadik harc-vonalat a görög főurak alkották, német és török csapatok által támogatva; a negyedik harc-vonal, mint tartalék, a fővezér rendelkezésére áll és a zsoldos normannokból, olasz és szerb nehéz lovasokból volt megalkotva.

A magyaroknál harcászati tagozás nem volt megkülönböz-tethető (t. i. a görögök által); a sereg egy nagy nehéz, toronyalakú (talán ékalakú?) tömeget képezett, mely mint sötét felhő közele-dett. Élén maga a fővezér Dénes ispán lovagolt, mögötte a pán-czélos és lándzsás vitézek nagy tömege, kiknek még lovai is hom-lokon és szügyön vértézve valának; félelmes had volt ez, lánlsa erdejével, a napban tündöklő fegyverzetével, közepén egy ökrök által vont szekéren hosszú árbocon a sereg főzászlójával (a lom-bard carroccio módjára), melyet a szél lengetett.

Dél felé járt az idő, midőn a seregek összeütköztek. Andro-nikosz kún és török íjjásai megkezdték a nyilazást, hogy a magya-rok soraiban rést nyissanak, de hiába; a magyar lovas had egyetlen vitéze sem tántorodott meg; maga a fővezér, Dénes ispán, pedig «mint valami rengeteg torony» elöl járt, hatalmas lánlsájával döntve le az ellenség könnyű lovasait, kik céljukat el nem érven, szerte foszlottak, hogy a főseregnek helyet adjanak; a legnagyobb rész azonban az utasításnak oly hiven engedelmeskedett, hogy a Száváig meg sem állott.

A főcsapatok összeütközése következett most be. A közép-hadak egymást ellensúlyozták, de a görögök bal szárnya a rohamot nem bírta ki és megfutott, vezére pedig, Vránász Demeter, súlyo-san megsebesülve bukott le lováról, mire rögtön elfogatott; ámde a jobb szárny meg a magyarokat nyomta vissza. Dénes most a győzelmes jobb szárnyról ide vont csapatokkal a görögök közép-hadát egy merész jobbrakanyarodással oldalban akarta meg-rohanni, hogy így a görögöket elválassa, a középhadat hátrálásra bírja s evvel a csatát eldöntse. Lapárdász azonban e veszélyt észrevette és a magyar balszárny üldözését abban hagyva, Dénes hadát támadta meg. Ez Dénest meglepte ugyan, de a dolgon alig

változtatott volna valamit, ha közbe nem lép a görög fővezér a 1167. tartalékkal, mely azután a csatát a görögök javára döntötte el.

Az egész tusa azonban nem gyorsan folyt le és a harc a hosszú nyári délután át a nap lementéig tartott, a mikor is a magyarok, kik sokkal többet vesztek, a görög tartalék utolsó rohama után a csatateret elhagyták.

Dénes ispán elmenekült, de 5 ispán és 800 magyar vitéz fog-ságba esett; a halottak száma több ezerre rúgott. A görögök zsákmányul ejtették Dénes árboczos zászlóját és csatalovát, s a csata-teren 2000 pánczelt, számtalan sisakot, paizsot és kardot szedtek össze.

A harc a győző sereget is annyira megviselte, hogy üldözésről szó sem lehetett; sőt a magyar táborba is csak másnap mentek át, azt persze üresen találván, minek folytán a csata csak pusztá dicsőséget, de még csak zsákmányt sem eredményezett.

Még kevésbé gondolhatott Kontosztefanosz Andronikosz arra, hogy Dénest az országba kövesse; hisz Dénes mögött volt még, a hírek szerint, a magyar király hadserege, az osztrák segélyhaddal. Így tehát már a csatát követő napon visszavonult a görög hadsereg, átkelt a Száván és a magyar területet kiürítette.

A zimonyi «*vereség*» többet eredményezett, mint a csehek segítségével kivívott «*diadal*», mert a Szerémség (Zimony kivételével) visszajutott a magyarok kezébe, s a görög háborúknak — legalább ezen a hadszínhelyen — véget vetett.

III. István még ez évben 30,000 főnyi sereggel bevonult **Dalmáciába** és most már az egész dalmát tengerpartot, Zárával **Dalmácia**. együtt Magyarországhoz visszacsatolta; sajnos, csak rövid időre, mert néhány év múlva Zára ismét Velenceze —, Trau, Spalato stb. a görögök kezére került.

III. Béla hadjárata Zimony és Dalmácia visszafoglalására 1180—1181-ben. III. István 1172 márczius 4-ikén 1180—1181. történt halála után trónviszály keletkezett, melyet Mánuel erős keze simít el az által, hogy a fia születése folytán neki immár terhes és fölösleges **Béla** herceget erős sereggel Szófiába viszi, magyar királyllyá kikiáltatja és előkelő magyar-görög kísérettel Magyarországra küldi, de őt előbb megesketvén, hogy a római birodalomnak barátja lesz.

1180—1181.

Béla több nehézség után megkoronáztatott s leszámítva az osztrák hadjáratot, melyet Béla a trónkövetelő Géza hercegnek menedéket nyújtó Henrik osztrák herceg ellen 1176-ban intézett és a törökök elleni háborút, melyben Ombód ispán alatt egy magyar had Mánuel oldalán harczolt, nagyobb külháborúja az országnak hosszú ideig nem volt.

Zimony.

Mánuelnek 1180 szept. 24-én bekövetkezett halála azonban Bélát a görög barátság kötelezettsége alól feloldván, első feladatának tekinté Zimonyt s hozzá csatolt részét a Szerémségnek, továbbá Dalmáciát a magyar koronához visszacsatolni.

A zimonyi görögök a várat egyszerű fölhívásra átadták és a Szerémséget is, ezúttal véglegesen, kiürítették.

Zára.

Dalmáciába a magyar hadsereg 1181 elején indult, s a magyar sereg egyszerű megjelenése elég volt, hogy Spalato, Trau, de sőt még az ország fővárosa, Zára, is meghódoljon. Béla király, el levén készülve arra, hogy Velence Zárát visszaköveteli, a várost jelentékenyen megerősíté és a várat is élelemmel, őrséggel bőven ellátta. Védő intézkedései oly kitűnőek valának, hogy Zára Mastropio Orio doge hajóhadának ostromát sikeresen kiállta, minek folytán a dalmát tengerpart, egész a Narentáig, a magyarok uralma alatt megmaradt.

1182—1183.

III. Béla görögországi támadó hadjárata 1182—1183-ban. A byzáneci császárság nem volt oly helyzetben, hogy Dalmácia elfoglalása ellen tiltakozzék. Mánuel kiskorú fia és utóda, II. Alexiosz, rokona, a sokszoros lázadó és trónkövetelő Komnenosz Andronikosz gyámsága alá került, ki helyette kormányzott és Neróként kegyetlenkedett.

Nándor-
fehérvár.
Barancs.
Szófia. Nis.

Béla király, Mánuel özvegye és fia oltalmához folyamodván, e zavaros állapotot egy Görögország elleni támadó hadjáratra használta föl, részint azért, hogy Andronikoszt a fővárostól elvonja, de másrészt azért is, hogy a magyar királyság erejét kimutassa és jövőre a görögöknek újabb támadásoktól kedvét elvegye. A görög birodalomba betörve, elfoglalta Nándorfehérvárt és Barancsot, majd 1183-ban bevette és elpusztította, a szerbekkel egyesülve, Szófia és Nis városokat.

A császári házat azonban e támadásokkal nem menthette meg, mert Andronikosz dühében Mánuel özvegyét, fiát és leányát

megölette. Midőn Andronikoszt végre a nép dühe a tróntól és életétől megfosztotta, az új császár, *Angelosz Izsák*, Magyarországgal békét keresett, elvette Béla Margit nevű leányát, mire Béla azután Nándorfehérvárt és Barancsot a görögöknek visszaadta. 1182—1183.

Evvel az oly hosszú ideig tartott, gyakran veszélyes, de végeredményében Magyarországra mégis diadalmas, a királyság erejét és ellenálló képességét bebizonyító görög háborúk véget értek.

A halicsi háború.

Halics elfoglalása 1188-ban. Halics fejedelme, a ravasz 1188. Vladimírko fia, Jánoszláv, 1187-ben elhalálozván, a trónutód, **Vladimír**, ellen lázadás tört ki, melynek élén **Román**, Lodomeria fejedelme, állott. Vladimír ellenségeivel megmérkőzni nem bírván, Magyarországba menekült és III. Béla királytól kért segítséget. Béla király *1188 elején* erős magyar sereggel átkelt a Kárpáton, mire Román Halicsból elmenekült. Halics meghódolt a magyaroknak, de Béla nem adta vissza az országot a nép által botrányos élete miatt nem kedvelt Vladimírnek, hanem Magyarországhoz csatolta, a fejedelmi székbe 12 éves fiát, **Endrét**, ültetvén. Béla Vladimírt visszavitte Magyarországba és családjával együtt elzáratta.

A király czímei közé most a «halicsi király» a «rex Galliciae» czímet is fölvette.

Halics elvesztése 1190-ben. Halicsban nem voltak megelégedve a magyar, az «idegen» kormánynyal s a többi orosz fejedelmek is sérelmesnek tartották, hogy «orosz föld» idegen uralom alá került s a halicsiak előkerítették a néhai Vladimírko testvéreinek száműzött fiát, **Rosztiszlávot**, és őt az országba hívták. Béla azonban egyrészt a halicsiakat a maga részére újból lekötölte, másrészt magyar sereget is küldött fia védelmére. 1190.

Midőn tehát Rosztiszláv Halicshoz közeledett, itt nem barátokat, hanem ellenségeket talált s midőn a kedvezőtlen viszonyok közt mégis harcra bocsátkozott, a magyarok kis hadát körülfogták és őt magát pedig súlyosan megsebesülve fogságba ejtették, hol rövid idő múlva sebeiben meghalt.

1190. A magyarok azonban ez eset után keményebben bánván a halicsiakkal, az elégtelenség fokozódott, midőn pedig a Béla által fogságban tartott Jaroszlavics **Vladimir** Magyarországból megszökött és Kázmér lengyel fejedelem támogatásával egy lengyel had élén Halics előtt megjelent, a magyarok ellen nyílt lázadásban tört ki.

Endre magyar őrsége nem volt elegendő arra, hogy a lengyelekkel szembeszálljon, minek folytán a herceg elmenekült, és **Vladimir** 1190 augusztus 6-án Halics trónját ismét elfoglalta.

Béla király hajlandó lett volna Halicsot nagyobb erővel visszafoglalni, de miután **Vladimir**nek nemcsak a lengyelek, hanem az oroszok nagyfejedelme is pártjára kelt, a lengyelek által ajánlott békét elfogadta, s az ügyis nehezen megtartható Halicsot **Vladimir**nek átengedte, a halicsi királyi czimet azonban továbbra is megtartotta.

A harmadik keresztes háború 1189-ben.

1189. 1187-ben Egyiptom és Syria szultánja, Szalah ed din, vagy mint röviden nevezni szokták, *Szaladin*, a jeruzsálemi királyság hadait megvervén, október 2-án a fővárost, Jeruzsálemet is elfoglalta. VIII. Gergely pápa Jeruzsálem visszafoglalására új keresztes háborút hirdetvén, erre nem csak a francia és angol királyok, de sőt maga **Barbarossa Frigyes** német császár is vállalkozott.

Frigyes császár előkészületeit befejezvén, útnak indult, s mivel a Magyarországon át vezető utat választotta, 1189 május 24-én seregével a magyar határnál megjelent; a keresztes hadsereg, melynek számereje a 100,000 főt messze meghaladta, *Pozsony*val szemben, a Duna jobb partján ütött tábort.

Miután a császár az átvonulásra és a sereg élelmezésére a szerződést Béla királylyal megkötötte, a keresztes hadak május 31-én a mosonyi kapunál átlépték a magyar határt. Béla király Esztergomban nagy fényvel és ünnepségekkel fogadta a császárt, sőt közbenjárására szabadon bocsátotta párttűtő öcscsét, *Géza* herceget is, de azon föltétellel, hogy a keresztes hadakhoz csatlakozik, *Csák Ugrin* győri püspökkel és több más ispánnal 2000

magyar vitézt adván parancsnoksága alá. Majd levitte a császárt Budára s többszörös ünnepségek után tovább bocsátván, ő maga is, egy magyar had élén, végig kísérte őt az országon. 1189.

A kereszties had tehát minden baj és zavar nélkül haladt át Magyarországon, de midőn az görög földön Béla vejével, Angelosz Izsák császárral küzdelmekbe keveredett, Béla, miután a kiegyenlítést hiába kísérlette meg, a magyar segélyhadat, mely eddig Frigyes elővédét képezte, visszarendelte, kivéven természetesen Géza herceget és azokat, kik vele önként maradni akartak. E rendeletre Ugrin püspök és 6 ispán visszatért, 3 ispán pedig megmaradt a keresztieseknél.

A dalmát háború 1190—1194.

Velence nem tudott semmikép abba belenyugodni, hogy a Dalmát városok magyar uralom alatt maradjanak. Már 1188-ban készült Zára ostromára, de ekkor a hadjárat a kereszties háború miatt elmaradván, Velence a magyar kormánylyal két évi fegyverszünetet kötött. 1190—1194.

E fegyverszünet *1190-ben* lejárt és Velence hajóhada megjelent a dalmát vizeken. A záraiak azonban nem voltak hajlandók ismét Velence kormánylyára alá kerülni és a magyarok az összes tengerparti városok hajóiból erős hajó-hadat alkotván, a velenceieket a záraiakkal együtt megtámadták. A tengeri ütközet a **traui hegyfoknál** ment végbe és a diadal a magyaroké lőn, mire Velence újból két évi fegyverszünetet kötött. Traui hegyfok.

Béla király ebből látván, hogy Velence csak időre és alkalomra vár, Horvát- és Dalmátországok kormányzójává az eszes, erős kezű *Kalán* pécsi püspököt nevezte ki. Ez intézkedés czélszerűnek is bizonyult, mert a fegyverszünet lejártával, 1193-ban, Dandolo Henrik doge újból megtámadta Dalmáciát, elzárván különösen Zárát a tengeri kereskedés utain; Kalán azonban diplomáciai ügyességgel minden kísérletét meghiúsítá s Velence ezúttal sem boldogult.

Béla király *1194-ben* személyesen is megjelent Dalmáciában és idősebb fiát, Imrét, ki magyar királylyá már meg volt koronázva,

1190—1191. Horvát- és Dalmátország királyává is megkoronáztatván, ez országokat most az ő kormánya alá rendelte.

Imre király háborúi.

1196. III. Béla élete utolsó éveiben komolyan foglalkozott azzal a tervvel, hogy keresztes hadat vezet a Szent Földre, de ebben részint veje, *Angelosz Izsák*, uralkodásának szerencsétlen vége, részint betegsége miatt meggátoltatván, a fogadalom teljesítését ifjabb fiára, **Endrére**, bízta, a kinek e célra tetemes kincseket adott át. Volt ebben előgondoskodás arra is, hogy a nagyravágyó és hatalomra törekvő, bár alig 21 éves Endre, testvérenek, **Imrének**, bekövetkező uralkodását meg ne zavarja.

Ámde, midőn Béla király 1196 április 23-án meghalt, Endrének kisebb gondja is nagyobb volt, mint a keresztes hadjárat, s mivel Halicsot már gyermekkorában elvesztette, kárpótláskép Horvátország és Dalmácia kormányát, mint önálló hercegséget, óhajtotta. Midőn pedig e kívánságát Imre nem teljesíté, ez a testvérek közt hábozút idézett elő.

A horvátországi háború és a testvérharc Imre és Endre közt, 1197—1200. Endre, midőn azon kívánságával, hogy Horvát- és Dalmátországok hercegévé neveztessek, elutasított, nem fogott mindjárt fegyvert a király ellen, hanem előbb az atya által keresztes háborúra nyert kincseken, melyeket pazarul szórt, a főurak körében barátokat és táborába harcosokat szerzett. Midőn pedig magát a nyílt föllépésre elég erősnek érezte, seregével egyszerűen Horvátországba ment, hogy azt magának fegyveres kézzel elfoglalja.

Imre király erre sereget kezdte gyűjteni párttűző öcsce megfenyítésére; de a főurak egy része vonakodott fegyvert fogni, más része keresztes fogadalmát adta elmaradása okául, míg ismét másokról kitűnt, hogy Endre táborába mentek. A sereg végül, mely *1197 végén* Endre ellen indult, oly csekély volt, hogy az Macki. — a mai Mackinál Kőrösmegyében — Endre hadai ellenében vereséget szenvedett.

A király most a pápához fordult, kérve, hogy öcscsének a

keresztes hadjárat végrehajtását parancsolja meg, azon alattvalóit pedig, a kik a keresztes háborúba való elmenetelre fogadalmat tettek, e fogadalom alól ideiglenesen mentse föl. 1197—1200.

Endre ez alatt nemcsak Horvátország és Dalmácia tényleges birtokába helyezkedett, de a szerbek ellen hadjáratot is vezetett, és kivivott sikerei alapján magát még «Ráma és Chulm herczegének» is nevezte.

A pápa parancsa, sőt az egyházi átokkal való fenyegetés sem volt képes Endrét herczegségéből kimozdítani, mígnem végre a király *1199-ben* nagyobb erővel indult ellene. Endre ugyanis elbizakodásában megtámadta és elpusztította a királyhoz szító zágrábi püspök javait és seregét a Dráván át vezetvén, a király ellen fordult. De ekkor már Imre hadai is útban voltak. A somogy megyei Rád helysénél, a Balaton közelében ment végbe Rád. a testvérek csatája, melyben Endre legyőzve, Henrik osztrák herczeghez menekült, mire Imre Ausztria és Styria határát tüzzel-vassal pusztította.

1200-ban végre a testvérek a pápa és a mainzi érsek közbenjárására kibékültek és Endre a horvát-dalmát herczegségbe — de a király által meghatározott hatáskörrel — visszahelyeztetett.

De sőt mindketten, Imre és Endre együtt, új fogadalmat tettek a keresztes hadjáratra s megegyeztek, hogy távollétük idejére az országot Lipót osztrák herczeg kormányozza, s ha egyikök a Szent Földön elhalna, a korona a hátramaradotté lesz. A terv végrehajtását azonban a nemsokára kitört szerb-bolgár háború megakadályozta.

A szerb-bolgár háború, 1201—1202. Szerbiában az eddigi nagyzsupán, Nemanja, 1195-ben szerzetessé lön s helyébe fiai léptek, István mint nagyzsupán, Vuk pedig mint Primorje birtokosa. A testvérek között azonban, miután a pápa segítségével — a szerbeknek a nyugoti egyházhoz való térítése mellett — mindegyik koronát óhajtott nyerni, a háború kitört. Imre király a korona küldését, azon jogon, hogy Nemanja a magyar király fenhatóságát már elismerte s így a korona küldése a magyar király hűbérúri jogait sértené, megakadályozta, s Vuk pártjára állva, a nagyzsupánt megtámadta. A küzdelem, mely *1202 elején* ment 1201—1202.

1201—1202. végbe, István nagyzsupán vereségével végződött, s Imre a magyar fenhatóságot készségesen elismerő *Vukot* helyezte Szerbia nagyzsupáni székébe, maga pedig a «Szerbia királya» címet vette föl. A nyugoti egyháznak még meghódítandó Szerbia a kalocsai érseki megyébe kebeleztetett.

Ugyanez időben a Duna mellékén a görög birodalom rovására támadt *Uj-Bolgárország* fejedelme, **János**, némelyek szerint — de tévesen — *Ivanics* volt, ki a régi Nagy-Bulgária helyreállításának eszméjével foglalkozott s miután Szerbiának a magyarok által történt meghódítását sérelmesnek tartotta, másrészt pedig a magyarok a János által megszállott Barancs és Nis tartományokra — melyeket csak nászajándékul és csakis Angelosz Izsáknak adtak — igényt tartottak, a háború a bolgárokkal is kitört. Az ellenségeskedést a bolgárok kezdték, a midőn a kunokkal szövetségben Magyarországba betörték, ott dúltak s foglyokat hurczoltak el.

Imre király ennek folytán a szerb háború befejezésével seregét a bolgárok ellen vezette, betört a Morava völgyébe s a bolgárokat több kisebb ütközetben megverte; a hadjárat után Imre, bár rövid időre, a «Bulgária királya» címet is fölvette.

1202—1203. **Velence és a keresztések hadjárata Dalmácia ellen 1202—1203-ban.** A pápai felhívásra időközben összesereglett keresztések egy 40,000 főnyi serege, **Balduin** flandriai gróf és más urak vezérlete alatt, útját tengeren szándékozván venni, miután a seregnek Egyiptomba való átszállítását — persze jó pénzért — Velence vállalta magára, 1202-ben Velenczébe érkezett. Ámde a keresztések az egész kivánt összeget nem bírván előteremteni, **Dandolo** Henrik doge azon ajánlatot tette nekik, hogy a még hiányzó összeget leszorgálandó, segítsenek Velenczének Istriát, Dalmáciát és különösen Zárát elfoglalni.

Bárha e különös, mindenesetre erkölcstelen, alkú ellen a pápa is tiltakozott, a keresztések zöme az ajánlatot elfogadta és *1202 október elején* velencei hajókon kiindulva, miután Velence istriai ellen-**Zára.** ségeit egyességre kényszeríté, november 10-én **Zára** elé érkezett.

A keresztések hajóhada, elszakítván a kikötőt elzáró lánczot, partra szállott és a meglepett várost körülfogta. A záraiak hiába tüztek kereszteket a falakra, a hős keresztés hadra, melynek mindegy volt, akár pogányt, akár keresztényt rabol ki, ez nem

hatott és a várost erős ostrom alá fogta. E közben a városban betegség dühöngött s a záraiak, a mikor a francziák már az egyik torony aláásásához fogtak, kénytelenek voltak a várost feladni. *1202 november 24-én* rohantak be a keresztések Záraiba és a lakosságot kiűzván, a várost teljesen kirabolták és feldúlták. 1202—1203.

III. Incze pápa ugyan hevesen kikelt e barbarismus ellen, hogy a keresztés had egy keresztény várost, s a magyar királyt, a dalmát herceget, Endrét, kik maguk is keresztések, megtámadott, de ez a dolgon nem sokat segített.

A keresztések *1203 április* havában vonultak el Zára alól, a mikor is a záraiak a visszamaradt velenceieket leküzdván, a városba ismét visszatértek és azt lassankint helyreállítani, fölépíteni kezdték. Midőn azonban Velence újabb hajóhadat készített föl a záraiak ellen, ezek végre is, hogy újabb veszedelemtől megmeneküljenek, kénytelenek voltak Velenczének meghódolni.

Imre király utolsó hadi vállalatai 1203—1204-ben. 1203—1204.
A pápával való szoros viszony, mely Imrét a pápai hatalomnak majd teljesen alávetette, hozta magával, hogy Magyarország a *német ügyekbe* is beleavatkozott. Midőn ugyanis Hohenstaufeni Fülöp és Braunschweigi Ottó a német koronáért versenyeztek, Imre király, a pápa kívánatára, *1203-ban* egy erős magyar hadat csatlakoztatott az Ottót, mint a pápa védenczét, támogató cseh király, I. Ottokár seregéhez. A magyar had a csehekkal együtt bevonult **Thüringia** Thuringia. **giába**, s Fülöpöt innét kiverni segített.

Ugyancsak 1203-ban kitört újra *a viszály Imre és Endre közt*. Imrének László nevű fia születvén, a király ennek trónöröklését Endrétől joggal féltette, mert Endre nem volt hajlandó a kiskorú László kedvéért a koronáról lemondani. A testvérek közt ennek folytán — Spalatoi Tamás szerint — háború tört ki, melyben azonban a főurak nagyobb része, megunván Imrének a pápára támaszkodó, Magyarország függetlenségét veszélylyel fenyegető politikáját, Endre herceg mellé állottak. A király és Endre serege, *1203 október* havában, a **Drávaparton** találkoztak. Imre, serege cse- Drávapart. kélyebb számánál fogva győzelmet nem remélhetvén, egy hirtelen támadt szerencsés ötlettel, *egyedül* megy Endre táborába, Endrét hívei szemelättára karon ragadja, a királyi táborba vezeti és azután *Kene* várába, később pedig Esztergomban záratja el. Az Endrét

1203—1204. folyton izgató merániai Gertrudot, a herceg nejét, a király hazájába küldte vissza.

A *bolgár háborúra* készült ezután Imre király, midőn Leo bíboros, a pápa követe ép átutazóban volt Magyarországon, hogy János bolgár fejedelemnek koronát vigyen. A pápai követ e küldetése megakadályozta a bolgár hadjáratot, mert a király Leot letartóztatván, előbb a pápával diplomáciai tárgyalásokba bocsátkozott.

Ennek végét azonban Imre nem várta be, hanem Leot elbocsátván, fiát, a kiskorú Lászlót, megkoronáztatta s meglepő elhatározással annak gyámjául és az ország kormányzójául a fogóságából előhívott és szabadon bocsátott *Endrét* nevezte ki. Imre kevéssel ezután 1204 szeptember közepén meghalt.

II. Endre háborúi.

Endre herceg nem bizonyult jó gyámnak. Visszahívott neje, Gertrud, most sem szűnt meg őt a kis király és Constanzia, az özvegy királyné ellen ingerelni, a ki végre is Bécsbe, Leopold osztrák herceghez volt kénytelen menekülni. Endre a kis királyt és a vele vitt koronát visszakövetelendő haddal szándékozott Ausztriába törni, midőn III. Lászlónak 1205 május 7-én bekövetkezett halálával a háború oka megszűnt.

Az ország belviszonyai azonban az uralkodásra jutott és teljesen neje által vezetett II. Endre alatt oly kedvezőtlenekké váltak, hogy a király sem a keleti császárság megdüléséből hasznot vonni nem igen tudott, bár Nándorfehérvárt és Barancsot visszafoglalta, sem Dalmáciát a velenceiek ellen megvédeni nem tudta.

E helyett figyelmét inkább észak felé fordította, a halicsi királyságot — melynek gyermekkorában ő volt első magyar fejedelme — igyekeztén megszerezni.

1206—1216. **Háborúk Halics megszerzésére, 1206—1216.** Halics trónjára Jaroslávics Vladimir után *Román*, ladoméri fejedelem, jutott, a ki Endrével szoros barátságot kötött. Román azonban már 1205 júniusban egy, a lengyelek ellen vívott csatában elesett,

minek folytán özvegye, ki két fia számára a trónt megvédelmezni nem tudta, Endre oltalmához folyamodott. 1206—1216.

Endre *1206-ban* sereggel jelent meg Halicsban, az ellenséges orosz hadakat visszaverte és Román idősebb fiát, Dániilot, vagy máskép Dánielt, magyar fenhatóság és védelem alatt, a halicsi trónra ültette, maga ismét fölvevén a «Halics és Lodóméria királya» czímét.

Alig távozott azonban Endre, Dániel ellen új fölkelés támadt, s a fejedelem anyjával előbb Lengyelországba, majd Magyarországra volt kénytelen menekülni. Halics trónjára Iгореvics Román jutott.

Az Iгореvicsek közt is viszályok támadván, Endre végre, *1208-ban*, Korlátfia Benedek erdélyi vajda vezérlete alatt egy magyar sereget azon megbízással küldött Halicsba, hogy Halicsot a király számára foglalja el. Benedek elfogta Iгореvics Románt és őt Magyarországra küldvén, Halics kormányát mint királyi helytartó vette át.

Benedek erőszakos kormánya azonban nem volt alkalmas arra, hogy a halicsiakkal a magyarokat megszerettesse; midőn tehát Iгореvics Román Magyarországból megszökött, a halicsiak tárt karokkal fogadt k. Román orosz segélyhadakkal Benedeket, *1209-ben*, Halicsból kiűzte, az országot az Iгореvicsek közt felosztotta, a kik azután a békétlenkedő bojárok közül vagy ötszázat megölettek. A menekülők Endréhez futván, a király most Pat nádor vezetése alatt, *1211-ben*, egy erős magyar sereget küldött Halicsba; a nádor seregében voltak Saul kalocsai érsek, Győrefia Péter, Bánk országbíró, Tiborez stb.

A magyar sereg magával vitte Románovics Dániilot és Przemysl alá szállván, ott az egyik Iгореvics testvért, *Szujatoszlávot*, ostrom alá fogta. A városbeliek azonban a fejedelmet maguk elfogták és a magyaroknak a várat feladták. Nagyobb ellentállást fejtett ki Iгореvics Román Zvenigrodban. De a magyarokhoz itt a szomszédos orosz fejedelmek, sőt lengyelek is csatlakoztak, míg Románt a kunok segíték; a győzelem végre is a magyaroké lőn és Iгореvics Román kénytelen volt magát megadni. A harmadik testvér, Iгореvics *Vladimir*, e hírekre Halicsból megszökött; fia meg- Halics.

1206—1216. próbálta az ellenállást, de a csatát elvesztette, mire Pat nádor a 10 éves Dánilót atyja trónjára visszahelyezte.

A gyermek fejedelem nem örvendett nyugodt országlásnak s bár védelmére Endre *1212-ben* személyesen vezetett hadat, a halicsiak, Endre távozása után, a trónra pereszopniczai *Msztilzlávot* emelvén, Dánilót anyjával együtt ismét elűzték, a kik azután ismét Magyarországra voltak kénytelenek menekülni.

Endre király tehát, *1213-ban*, ősz felé, újból megindult seregével Halicsba.

Ámde távolléte alatt kitört a már rég készülöben levő katasztrófa. A magyar főurak égő gyűlölettel viseltettek Endre neje, a merániai *Gertrud* és testvére *Berthold* ellen, kik az ország közhivatalait, egyházi és világi főméltóságait rokonaikra ruházták, az ország és az egyház vagyonát elprédálták, a magyar urakat mellőzték és üldözték; végső elkeseredésükben, miután panaszaikat Gertrud és Berthold ellen Endre meg sem hallgatta, a főurak elhatározták, hogy a királynét és testvérét megölik. A véres tett a pilisi erdőkben, hol a királyné és Berthold, Lipót osztrák herceg és még számos német vendég társaságában sátrak alatt mulatott, ment végbe. A királynét *Péter ispán* és Bánk bán veje *Simon* — nem mint eddig tévesen hitték, neje gyalázatának megboszulására maga Bánk bán — ölték meg; Berthold azonban és Lipót herceg megmenekültek.

Endre e szörnyű tett hírére, melyet még útközben, Leleszen, pihenésközben vett, azonnal visszafordult s a hadjárat ezúttal elmaradt.

Halicsban ezalatt *Msztilzlávot Volodisláv* bojár váltotta föl. Dániló és anyja most Lengyelországba mentek és Leszkó lengyel hercegtől kértek segítséget; ez meg is kísérlé Volodislávot Halicsból kiverni, midőn pedig az nem sikerült, Dánilót Lodomériában letelepítvén, Endre magyar királynak azon ajánlatot tette, hogy Endre saját második fiát, a hatéves **Kálmánt**, helyezze a halicsi fejedelmi székbe, eljegyezvén neki Leszkó hároméves leányát, Szalomét.

Endre ez ajánlatot és a lengyel szövetséget elfogadván, Kálmán fiát, *1214-ben*, egy magyar sereggel Halicsba küldé; a magyarok Volodislávot elűzvén, Kálmánt, a halicsiak beleegyezésével,

Halics fejedelmévé kiáltották ki, mellé kormányzóul **Aba Sükösd** fia *Demetert* rendelvén. 1206—1216.

Leszkó herczeg azonban nem híven tartotta meg a szövetséget, mert midőn **Endre** a lengyelek által Halicstól jogtalanul elfoglalt **Przemysl** visszaadását követelte, Leszkó novgorodi **Msztiszlávot** hívta meg a halicsi trónra. Ez, *1215-ben*, erős haddal jelenvén meg, a halicsiakat és a csekély magyar védőőrséget megverte, mire **Kálmán** Magyarországra menekülni volt kénytelen.

Endre hirtelenében nem tudott e bajon segíteni, de *1216 nyarán* ismét erős sereget küldött Halicsba, melyhez azután, — Leszkó a **Dánilóval** kiegyezett **Msztiszláv** rendelkezéseivel nem levén meelégedve, — lengyel hadak is csatlakoztak.

A magyar-lengyel sereg előbb, mint a többi halicsi hadjáratok alkalmával, **Przemysl** alá szállott, s azt rövid idő alatt megvette. **Przemysl.** **Przemysltől** keletre, **Grodeknél**, azonban a szövetségesek **Msztiszláv** egyik hadára találtak, *csernigovi Demeter* vezetése alatt; a szövetségesek megtámadták **Demetert** és seregét szétverték. **Msztiszláv** egyesült ugyan vert hadával, de a magyarokkal megütközni nem mert. A magyarok most **Halics** ellen meneteltek, melyet **Dániló** védelmezett és azt egész októberig képes volt megtartani. **Halics.** Miután ekkor már a hó kezdett esni, a szövetségesek az ostromot félbeszakítva, **Msztiszláv** közelben levő serege ellen fordultak s őt döntőleg megvervén, az országból való kitakarodásra kényszeríték.

Most már **Dániló** sem volt képes **Halicsot** tartani; a várat a halicsiak feladták, **Dániló** pedig számos viszontagság után keresztül vágta magát **Msztiszlávhoz**; de miután ez új vállalatba bocsátkozni többé nem akart s **Novgorodba** visszatért, **Dániló** **Lodomériában** vonta meg magát.

Halics tehát 10 évi küzdelem után véglegesen magyar kézre került és **János esztergomi érsek** **Kálmán** herczeget, *1217 elején*, a pápa megbízásából *Halics királyának* koronázta meg.

Endre kereszties hadjárata, 1217—1218. A lateráni zsinat elhatározta, hogy a kereszties hadak **1217** június 1-én induljanak meg a **Szentföldre**. A pápa **Endrét** is megintette, hogy a kereszties hadjáratban, melyre immár 20 éve készül, vegyen részt. **Endre** végre elhatározta magát. A trónöröklést olykép rendezvén, hogy fiai közül az idősebb, *Béla*, az országot, *Kálmán* **Halicsot** 1217—1218.

1217—1218. örökölje, s az ország kormányzójául János érseket rendelve, készült a háborúra. E készülétek közt legtöbb bajt okozott a pénz, melyben Endre, korábbi pazarlásai folytán, folyton szűkölködött. A főurak közül elég sokan csatlakoztak hozzá, bár a lelkesedés nem volt valami nagy s a nyugotival össze sem volt hasonlítható. Említettnek: a győri és az egri püspök, a pannonhalmi apát, Ugo lin kancellár, Dénes tárnokmester, László lovászmester, Demeter asztalnok, Lőrincz pohárnokmester és még számosan mások.

Endre kezdetben a szárazföldön akart elindulni, de azután magát mégis a tengeri útra határozta, hajókat Velenczétől kérvén. Velence kész is volt erre, de Endre kénytelen volt előbb *Zárára* való minden igényéről úgy a maga, mint utódai nevében lemondani, azonkívül a rendelkezésére adott hajókért búsán fizetni; minden 5000 mázsa terhet bíró, 50 matrózzal ellátott, hajó után nevezetesen 550 márka ezüstöt, mi körülbelül 12,000 forintnak felel meg.

1217 nyarán indult el Endre a rendes hadi úton Spalato felé, hol tengerre szállandó volt. *Spalato*ban, hova a király *augusztus 23-án* érkezett s hol a város nagy egyházi ünnepséggel fogadta, már ott voltak a velencei és más bérelt hajók, melyek a király mintegy 10,000 főnyi hadán kívül még vagy 5000 német és szász kereszttest voltak átszállítandók.

Endre több napi tartózkodás után elindulván, miután Cziprus szigetén is pihent és itt a jeruzsálemi király követeit fogadta, *október* közepén Akkoba érkezett. Itt roppant sok kereszties volt már, és nagy volt az éhség, a drágaság, úgy hogy a szegényebb zarándokokat tömegesen kellett visszaszállítani.

Endre király, *János* jeruzsálemi és *Lusignan Hugó* cziprusi királyokkal és *Leopold* osztrák herczeggel, azon tervben állapodott meg, hogy ha majd a keresztiesek mind együtt lesznek, az ellenséget Egyiptomban keresik föl, addig pedig egyes becsapásokat intéznek a mohamedán területekre. A szultán, *Aladil Szeifeddin*, azonban attól tartván, hogy a keresztiesek Jeruzsálemet vagy Damaskust támadják meg, *Sarferdin* vagy *Coradin* fiával és egy arab sereggel átjött Egyiptomból és Jaffa tájékán, majd a Jordán folyó mellett, a Génézáret tó közelében, ütött táborn.

A keresztiesek *november 4-én* indultak meg II. Endre magyar

király vezetése alatt, összesen 20,000 fegyveres, de sokkal több 1217—1218. fegyver nélküli zarándok, s menetirányukat a *Génezáret tava*, a *Galilaeai tenger* felé vették; az arabok azonban, bár előbb közeledtek, a nagy számú kereszties had láttára, az elővéddel folytatott rövid harcz után, melyben a magyarok közül magukat többen kitüntették, visszavonultak, még pedig oly gyorsan, hogy a Jordán mellett még táborukat és eleségkészletüket is visszahagyták, mi a keresztiesek zsákmánya lön.

A szultán, midőn a kereszties had *november 10-én* a Génezáret tótól délre a Jordánon átkelt, azt vélte, hogy az Damaskusnak tart. Ámde a keresztiesek csak egy körutat tettek a tó körül, s útközben mindent elpusztítván, a Merom vagy El Huleh tó közelében ismét a Jordán jobb partjára tértek vissza; majd meglátogatva Betsaidát és Kapernaumot, végre ismét Akkoba meneteltek.

November végével a keresztiesek újból fölkerekedtek, s mivel a szultán hada sehol sem volt látható, hadvezér pedig, ki a hadműveleteknek irányt szabjon, nem volt, az aránylag közel fekvő **Tábor hegyen** levő török várat határozták megtámadni. Endre e Tábor hegy. vállalatnál személyesen nem volt jelen, de a magyar hadak ott voltak. A keresztiesek november 30-án értek a Tábor hegy alá és *december 3-án* indultak föl a hegyre. A várórség egy része eléjük jött, azt visszaverték, de a vár megtámadására semminemű eszközzel nem rendelkezvén, s tartván egyébként a szultántól is, a ki ismét a közelben táborozott, estére táborukba visszatértek. *December 5-én* létrák segítségével próbálkoztak a várba jutni, de e kísérlet sem sikerült. Folyton tartva attól, hogy Aladil szultán visszavonulásukat elvágja, az ostrommal végre is fölhagytak és *december 7-én* ismét az akkói táborba indultak vissza.

December közepén a keresztiesek egy része, köztük magyarok is, még egy kirándulást tett a Jordán forrásvidékére. Itt egy vakmerő magyar csapat mélyen behatolt a hegyek közé, de **Harin**. Harin. nál az ellenség pihenés közben meglepte és szétverte. A csapat ugyan újból összeverődött, de ekkor meg hamis kalauzok járhatatlan völgyszakadásokba vezették, hol mindnyájan elpusztultak; csak három vitéz jutott sok sanyarúság után Szidonba.

Endre király időközben meglátogatta Tripolist és a sz. János

1217—1218. vitézek javára tetemes alapítványt tevén, *1218 január elején* vissza-indult hazájába, nem térvén el e szándékától még akkor sem, midőn a jeruzsálemi patriarcha őt távozása miatt egyházi átok alá vetette. A magyarok mind vele mentek, csak Tamás egri püspök maradt Szíriában vissza.

Az egész kereszties hadjárat úgy katonai, mint politikai tekintetben, *teljesen czéllalan és eredménytelen volt*, melyért oly tömerek életet és pénzt elpazarolni, az országot romlásnak és belzavaroknak kitenni kár volt. Sajnos, Endre nem volt az az ember, a ki hazatérte után rendet tudott volna csinálni, sőt a rendetlenség visszatérte után még csak növekedett.

1219. **A második halicsi hadjárat 1219-ben.** Az ország zilált viszonyainál fogva Endre az ország határain kívül való erő-kifejtésre nem volt képes, pedig erre most **Kálmán** fia, a halicsi király érdekében szükség lett volna. Mert novgorodi **Msztiszláv** a kunoktól segítséget nyervén, Halicsot Románovics Dánilóval 1219 nyarán újból megtámadta. A Msztiszlávval jött kunok egyik khánja, a novgorodi fejedelem ipa, **Kötöny** vagy *Kuthen* volt, kinek Magyarország történetében később még nagy szerepe lön.

A Kálmán védelmére szolgáló magyar-lengyel had az érmel-leki **Füle** vezérlete alatt állott, de még a halicsiakkal is sokkal gyöngébb volt, semhogy az orosz-kún sereggel sikerrel szálljon szembe. Füle azonban mégis kész volt a mérkőzésre, s miután a kis királyt kíséretével a megerősített székesegyházban elhelyezte, **Halics** seregével az ellenség elé ment. *1219 augusztus 14-én Halicstól* északra ment végbe a csata Msztiszláv és Füle közt s az utóbbinak teljes vereségével végződött. Füle fogságba esett, a sereg maradványai Halics felé menekültek, nyomban követve az ellenség által.

Halics. A magyarok Halics előtt még egy ütközetet próbáltak, de azt is elvesztették, s a menekülőknek csak egy része jutott a székesegyházból készített erődbe, hova őket köteleken húzták föl.

Daczára annak, hogy a templom védelemre nem volt valami nagyon alkalmas, a magyarok azt mégis soká védelmezték, de végre víz hiányában kénytelenek voltak Msztiszlávnak magukat megadni. Fogságba jutott tehát Kálmán király, 7 éves feleségével s a vele hűségesen kitartó **Aba Sükösdfia Demeterrel** s ennek két

testvérével, továbbá mindazon magyarokkal, a kik a templomban 1219.
kerestek menedéket.

Msztyiszláv azonban nem volt hajlandó Halicsot Dánilónak adni, hanem Endrével lépett alkudozásba, azt ajánlván neki, hogy *Endre* herceg, a király harmadik fia, vegye el egyik leányát és Halicsot azok bírják.

Endre, hogy Kálmán fiát kiszabadítsa, kénytelen volt erre is ráállani; arra, hogy Kálmánt, ki másfél évig volt Msztyiszláv foglya, fegyveres erővel visszahelyezze, nem is gondolhatott; erre sem hada, sem pénze nem volt.

A harmadik halicsi hadjárat 1226-ban. Novgorodi 1226.
Msztyiszláv ígéreteit nem teljesen váltotta be, mert Endrének csak Przemyslt adta át, a többit azonban magának tartotta. Endre herceg tehát atyjához fordult, ki 1226 végén valóban személyesen indult Halicsba, hogy Msztyiszlávot a szerződés betartására kényszerítse; Leszko lengyel herceg ezúttal is segítette a magyarokat.

Endre király bevonult Przemyslbe, majd lement Zvenigrodig, ostrommal megvette Trembovlát, Kremjenecznél véres ütközetet Trembovla.
Kremjenecz.
vívott az oroszokkal, s már a halicsi királyság legnagyobb részét alávetette, midőn híre jött, hogy Msztyiszláv nagy orosz-kún sereggel közeledik, melyben Románovics Dániló is jelen van ladoméri csapataival. Endre visszavonult Zvenigrodra s itt ütközött meg Zvenigrod.
Msztyiszlávval. A magyar-lengyel sereg csatát veszített, mire Endre király «szerfőlött elbúsulva» megfordult s visszatért Magyarországra. Dániló üldözni akarta a magyarokat, de Msztyiszláv a halicsiak kérelmére ezt nem engedte meg.

Msztyiszláv később megbékült Endrével és Halicsot, 1227 elején, önként átadta Endre hercegnek.

A bolgár hadjárat 1228-ban. Míg a terjeszkedés észak 1228.
felé ily folytonos akadályokkal járt, könnyebben ment ez keleten és délen. Keleten a mai Moldvában, *Róbert* esztergomi érsek, *Barcz* vagy *Borics* kún törzsét, 15,000 embert megnyerte a kereszténységnek s azután a magyarságnak, Szörényben pedig, a Cserna patak és az Olt folyó közt egész a Dunáig, az oda bevándorolt oláhok magyar alattvalókká lettek.

E terjeszkedés azonban összeütközést támasztott a Duna jobb partját bíró bolgárokkal, minek folytán Béla ifjabb király

1228. hadat vezetett e részek bolgár fővárosa, **Widdin**, vagy mint a **Bodon**. magyarok nevezték, **Bodon** ellen. Az ifjabb király magyar-székely hadai megszállották Bodont, mire a bolgárok kitörték a városból. A magyarok, különösen az azok elővédét vezető **Türje Dénes** fia **Dénes** a kitört bolgár hadat megverték és a várost szorosabban körülzárták. A magyar hadak ezután bekalandozák a dunamenti bolgár tartományt. E közben a bolgár czár által küldött sereggel is többször megütköztek, s azt meg is verték, de Bodont elfoglalni nem bírták.

1229. **A negyedik halicsi hadjárat 1229-ben.** Endre herceg alig tért Halicsba vissza, már is új veszedelmek fenyegették. Először ipa **Msztiláv** részéről, a ki megbánta, hogy Halicsot a magyaroknak átengedte, másodszer **Dániló** részéről, ki nem szünt meg Halics birtokára törekedni. **Msztiláv** ugyan meghalt, mielőtt valamit tehetett volna, s így Endre egyelőre békében maradt, de 1229-ben **Dániló**, fölhasználva Endre hű emberének, **Szudiszlávnak**, ideiglenes távollétét, egy kisebb haddal Halics alá jött, azt rajtaütéssel elfoglalni akarván. E terve ugyan a halicsiak és a magyar őrség éberségén hajótörést szenvedett, de **Dániló** tovább is Halics alatt maradván, hada orosz csapatokkal lassankint annyira fölszaporodott, hogy a halicsiak kénytelenek voltak a várost feladni. Endre fogságba került, azonban **Dániló** őt híveivel együtt bántalom nélkül hazabocsátá Magyarországba.

II. Endre **Béla** ifjabb királyt küldé Halics visszafoglalására, s míg **Dániló** mellé **Kötöny** kúnjai állottak, **Béla** seregét **Borics** megtért kúnjai szaporíták. **Béla** 1229 őszén indult meg s **Dániló** már remegve támadását várta, midőn **Béla** seregét szünni nem akaró esőzések és árvizek nemcsak menetében akadályozták meg, de pusztították is. A magyar had azonban mindezek daczára, **Halics**. bár nagy késedelemmel, **Halics** alá ért, azt megszállta és megadásra szólította föl. **Halics** azonban ellenállott, **Dániló** pedig az időt fölhasználva, sereget gyűjtött. **Béla** **Türje Dénest** **Kuzmino**. küldé **Dániló** serege ellen, ki azt **Kuzmino** tájékán (**Trembovlá**-tól keletre) találván, megverte s diadallal tért vissza az ostromló sereghez.

Miután azonban **Halics** még mindig nem kapitulált, **Béla** serege egy részét a körülzárásra visszahagyván, a többivel betört

Ladomérba, Dániló törzsországába, behatolt **Luckig** s azt rohammal bevévén, feldúlatta. 1229.
Luck.

Ámde míg Béla diadalt aratott Ladomérban, a Halics alatt maradt seregrész a halicsiaktól vereséget szenvedett s Béla, az időjárás viszontagságai által is sokszorosán üldözve, kénytelen volt a hadműveletek folytatásáról lemondani és erősen megfogyott seregével Magyarországba visszatérni.

Az ötödik halicsi hadjárat 1231-ben. A halicsi bojárok, ez örökké nyugtalan nép, természetesen Dániló uralkodásával sem volt megelégedve; követségek jártak Magyarországba, kérve a király fegyveres beavatkozását. Endre most is hajlandó volt erre és két fiával egy magyar sereg élén megindult, hogy Dánilóval és Halicscsal valahára végezzen. 1231.

A magyar sereg **Jároszlávnál**, a város alatt, találkozott **Jároszláv**. Dániló egyik hadával, mely *Viszatic* **Dávid** és *Gavrilovics Vaszilko* vezérlete alatt állott, és az oroszokat véres harcban megverte. Most a magyarok, élükön **Türje Dénes**-sel, a várost rohanták meg; közápor fogadta itt a támadókat a város falairól s Dénest azon pillanatban érte két kődarab, midőn a város egyik bástyájára hágott, hogy embereinek útát nyisson; Dénes lebukott a falról és a roham nem sikerült. A városbeliek bátorsága azonban erősen megcsökkent s míg egy rész a harc folytatása mellett volt, a nagyobb rész *Viszatic* **Dávid**dal tartott, a ki alkudozásba lépett és a várost az orosz csapat bántatlan elvonulásának föltétele mellett feladta.

Endre most **Halicsot** támadta meg, de az jóformán ellenállás nélkül meghódolt. Vele meghódolt az egész ország, s a bojárok Dánilótól elpártolva, Endre herceget a halicsi trónra emelték. Halics.

Diadalmasan vonult most a magyar sereg tovább, hogy Dánilót Ladomérben megtámadja. **Ladomér** szép és erős város volt, védő őrséggel jól ellátva, de vezére, az ősz **Miroszláv**, nem nagyon erőlködött a város megvédésében, s az rövid harc után kaput nyitott a magyar királynak. A magyar sereg meghódoltatta még **Belz** és **Cserven** városokat és azután Halicsra menve vissza, a hadjáratot befejezte. A király erős magyar védő őrséget hagyván Endre herceg mellett, seregeivel Magyarországba visszatért. Ladomér.
Belz.
Cserven.

Endre herceg többszörös harcokat vívott még Dánilóval,

1234. de Halicsot 1234-ben bekövetkezett haláláig mégis megtartotta. Mihelyt azonban Endre herceg meghalt, Halics újból Dánilót uralta s az Magyarországgra nézve ismét elveszett.

1235. **Az osztrák hadjárat 1235-ben.** Leopold osztrák herceget 1230-ban fia **Frigyes**, az utolsó Bábenbergi követte, ki nyugtalan természete folytán mindenütt harczot és viszálykodást keresett. Alatta a magyar és osztrák határokon megújultak a villongások, hol osztrákok törvén Magyarországba, hol magyarok Ausztriába. Nevezetesen 1233-ban a magyarok nagyobb kárt tettek Styriában, mi több más okokkal Frigyest arra ingerelte, hogy *1235 nyarán* személyesen vezessen hadat Magyarország határvidékének feldúlására. De csalódott, midőn azt vélte, hogy ezt büntetlenül teheti, mert Endre király, Béla és Kálmán fiaival, a határon termett és Frigyes hadát megfutamtotta. Endre követte az osztrákokat s Ausztriát egész Bécsig feldúlta, minek folytán Frigyes herceg kénytelen volt a békét nagyobb pénzüsszegen megvásárolni.

II. Endre rövid idővel e hadjárat után 1235 szeptember 21-én meghalt.